

NIKU Rapport 39 – 2010

Verdier i Listalandskapet

Utprøving av metode for medvirkning i
landskapskarakterisering

Rapport fra dialogseminar på Lista 7. og 8. oktober
2009

Jørn Thomassen
Kari Ch Larsen
Wera Grahn
Thomas Risan

Thomassen, J.; K. C. Larsen; W. Grahn og T. Risan. *Verdier i Listalandskapet. Utprøving av metode for medvirkning i landskapskarakterisering. Rapport fra dialogseminar på Lista 7. og 8. oktober 2009.* – NIKU Rapport 39. 49 sider.

Oslo, mai 2010

NIKU Rapport 39
ISSN 1503-4909
ISBN 978-82-8101-085-7

Rettighetshaver © Copyright Stiftelsen Norsk institutt for kulturminneforskning, NIKU.
Publikasjonen kan siteres fritt med kildeangivelse

Rapporten er kun tilgjengelig som pdf-fil på www.niku.no

Kontaktadresse: NIKU, Storgata 2, 0155 Oslo

Postadresse: NIKU, P.O.Box 736 Sentrum, NO-0105 Oslo
Tlf: 23 35 50 00
Fax:23 35 50 01
Internett: www.niku.no

Forsidebilde: Seminardeltakere i arbeid på Nordberg fort 7.–8. oktober 2009. Foto: Jørn Thomassen, NINA.

Tilgjengelighet:	Åpen
Prosjektnummer:	1563096
Oppdragsgiver:	Norges forskningsråd
Faglig ansvarlig hos NIKU:	Kari Charlotte Larsen

Forord

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) gjennomførte i oktober 2009 en todagers workshop på Nordberg fort på Lista. Jørn Thomassen fra Norsk institutt for naturforskning (NINA) ledet oss målrettet gjennom de 2 dagene. Invitasjoner var sendt ut til et stort antall lokale innbyggere, lag og organisasjoner, samt representanter for ulike kommunale og regionale myndigheter. Formålet med workshopen var å prøve ut alternative metoder for å fange opp og beskrive lokale verdier og den lokale diskursen knyttet til Listalandskapet. NIKU ønsker i første rekke å takke alle deltakerne som sporty og velvillig stilte opp i to dager, og bidro med nyttige innspill i forskningsprosjektet – og som også gjorde dette til to spennende og morsomme arbeidsdager på Nordberg fort.

Foreliggende rapport er en delrapport fra et NIKU prosjekt om historisk landskapskarakterisering, som er en del av NIKUs strategiske instituttprogram CONtinuity and Change – cultural environments and sustainable landscape development (CONSENSUS) som pågår i perioden 2006-2010. Prosjektet som helhet vil bli publisert i rapportens form i løpet av høsten 2010.

Oslo, mars 2010

Sammendrag

Thomassen, Jørn; Kari Ch. Larsen; Wera Grahn og Thomas Risan. *Verdier i Listalandskapet. Utprøving av metode for medvirkning i landskapskarakterisering. Rapport fra dialogseminar på Lista 7. og 8. oktober 2009.* – NIKU Rapport 39.

Denne rapporten er første delrapport i NIKUs forskningsprosjekt om historisk landskapskarakterisering. Målsettingene med prosjekt er todelt:

- utvikle kunnskap om hvordan historiske landskaper verdsettes lokalt/regionalt, og hvordan dette er knyttet til forvaltningspraksis, "storylines", identitet og verdiskaping.
- utvikle kunnskap og metoder for å integrere kulturmiljøhensyn i kommunal/regional planlegging og utvikling samt metoder og prosesser for å utløse lokal mobilisering og engasjement.

Som en del av NIKUs forskningsprosjekt om landskapskarakterisering har vi gjennomført et lokalt dialogseminar for å se hvilke muligheter og utfordringer denne metoden har for å få fram kunnskap om lokalbefolkningens oppfatninger og verdisetting av Listalandskapet. Dialogseminaret ble gjennomført på Lista Museum 7.–8. oktober 2009. Invitasjon til seminaret ble sendt til et bredt lag av lokalbefolkningen samt til en del sentrale institusjoner og personer som har et forhold til og/eller arbeider med Listalandskapet.

På seminaret ble det benyttet en metode, eller arbeidsform, opprinnelig hentet fra arbeid med konsekvensutredninger (Adaptive Environmental Assessment and Management – AEAM, Holling 1978). Metoden som ble brukt på Lista, baserte seg på at seminardeltakerne selv identifiserte hvilke landskaper med tilhørende kultur- og naturelementer som er viktige i Listalandskapet. Deltakerne skulle videre identifisere hvilke drivkrefter eller trusselfaktorer som kan påvirke disse verdiene og elementene og hvordan de kan virke inn. Metoden er en trinn-for-trinn prosess basert på en blanding av gruppearbeider og plenumspresentasjoner.

Vårt overordnede forskningsspørsmål har vært:

- Hvilke muligheter og utfordringer har denne metode i relasjon til den Europeiske landskapskonvensjonens oppfordring om økt dialog og innflytelse for lokale aktører?

Viktige spørsmål til lokalbefolkningen i denne sammenhengen har vært:

- Hva er viktige landskapsverdier for dere? Hvilke plasser er viktige for dere i Listalandskapet?
- Hvilke kulturhistoriske verdier anser dere som viktigst på Lista? Hvilke kulturhistoriske verdier knytter dere til disse plassene?
- Hva ønsker dere å utvikle og hva ønsker dere å bevare av kulturhistoriske verdier?
- Hvilke prosesser har skapt det landskapet man har på Lista i dag?
- Hvilke endringsprosesser og utviklingslinjer er aktive på Lista?
- Hvordan kan landskapet være en ressurs i utviklingen av Lista?
- Hvilke fremtidige scenarier er det mulig at Listalandskapet står overfor i 2020?

Erfaringene fra seminaret viste at metoden har et betydelig potensial til å fremme lokal medvirkning samt å øke forståelsen og dialogen mellom ulike grupper. Selve prosessen blir en ny møteplass der en gjensidig, samfunnsmessig forståelse kan begynne å vokse frem. En annen fordel med denne metoden, er at deltakerne i stor utstrekning er delaktige i flere steg i prosessen. En viktig utfordring med denne metoden er å få en representativ sammensetning av gruppene som på en rettferdig måte kan representere lokalsamfunnet med hensyn til ulike yrker, klasser, kjønn, etnisk bakgrunn, interessegrupper mm. Et annet kritisk aspekt er selve

metoden som med sin klare kategoriseringer og felter tenderer å styrke gyldigheten av klart iakttagbare materielt forankrede elementer, mens mer opplevelsesmessige aspekter kan falle utenfor.

Emneord: Kulturminner og kulturmiljøer, kulturminneforskning, landskapskarakterisering, landskapsanalyse, den europeiske landskapskonvensjonen, scenariometodikk, lokal verdisetting

Abstract

Thomassen, Jørn; Kari Ch Larsen; Wera Grahn og Thomas Risan. *Heritage values in the Lista landscape. New methods for local participation in landscape characterization. Report from a dialogue seminar at Lista 7.-8. October 2009.* – NIKU Rapport 39.

This report gives an account from a dialogue seminar held at Nordberg fortress 7.–8. October 2009. The dialogue seminar is a part of a method originally developed as part of Adaptive Environmental Assessment and Management – AEAM (Holling 1978). The method is designed as a step-by-step process, based on a combination of teamwork and plenary sessions. The method has been applied as a part of a research project at the Norwegian Institute for Cultural Heritage Research (NIKU). The research project has two main goals:

- Develop knowledge on how historical landscapes are being valued at a local/regional level, and how this is related to management, local narratives and storylines, identity and value creation
- Develop knowledge and methods to integrate cultural heritage interests in local and regional planning and development, including methods and processes to stimulate local participation

The central research question has been: Which possibilities and challenges does this method represent related to the European Landscape conventions call to increase dialogue and local participation?

At the seminar, the participants themselves identified which landscapes, including cultural and nature elements, they consider to be important values at the Lista peninsula. Subsequently the participants were asked to identify impetuses, threats and critical elements that might affect these values – and how.

In summary, the method seems to have a significant potential to promote local participation and increase dialogue between various groups and stakeholders. The process itself becomes a new arena where a mutual social understanding can prevail. It is also an important advantage of the method that it allows the participants to be involved in several steps of the process. An important challenge is, however, to safeguard a representative composition of the participants, ensuring a broad and just representation of the local community when it comes to profession, class, gender, ethnic background and interest groups. It is also a critical aspect that the method with its distinct categories and fields tends to advocate and validate clearly observably material elements while other dimensions of for example landscape perception and experiences can be ignored or left out.

Key-words: cultural heritage, cultural heritage research, landscape characterisation, landscape analysis, The European Landscape convention, scenario methodology/development, local value designation

Innhold

Forord	3
Sammendrag.....	4
Abstract.....	6
1 Innledning.....	8
1.1 Bakgrunn	8
1.2 Metode.....	10
1.3 Deltakere og gruppesammensetning.....	11
1.4 Trinn 1. Landskap og landskaps- og kulturelementer = fokustema (VØKer) på Lista landet.....	11
1.5 Trinn 2. Lokale/regionale og nasjonale/internasjonale drivere	13
1.6 Trinn 3. Årsak-virkning-kart	13
1.7 Trinn 4. Scenariobygging	14
2 Listalandskapet	15
3 Resultater.....	19
3.1 Landskapstyper (VØKer) med tilhørende drivere på Lista	19
3.2 Årsak-virkning-kart.....	26
3.3 Scenarioer	33
4 Konklusjoner – videreføring.....	34
Litteratur.....	36
Vedlegg.....	38
Vedlegg 1: Program – Lista-seminaret oktober 2009	38
Vedlegg 2: Metodeinnlegg – Jørn Thomassen, NINA.....	39

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) gjennomfører et forskningsprosjekt om historisk landskapskarakterisering finansiert av Norges forskningsråd. Målsettingene med prosjekt er todelt:

- utvikle kunnskap om hvordan historiske landskaper verdsettes lokalt/regionalt, og hvordan dette er knyttet til forvaltningspraksis, "storylines", identitet og verdiskaping.
- utvikle kunnskap og metoder for å integrere kulturmiljøhensyn i kommunal/regional planlegging og utvikling samt metoder og prosesser for å utløse lokal mobilisering og engasjement.

Det finnes en rekke ulike teoretiske forståelser av hva landskap er. Noen vinkler landskapsforståelsen i veldig stor grad mot et naturvitenskapelig innhold (geologi, biotoper og artsmangfold, rødlistearter osv.), andre mot landskapet som opplevelsesressurs (kulturhistorisk innhold, kontraster i landskapet, utsiktspunkter og blikkfang osv.)

Den Europeiske landskapskonvensjonen, som ble vedtatt av Europarådet i år 2000, forklarer begrepet landskap på følgende måte:

Landskap betyr et område, slik folk oppfatter det, hvis særpreg er et resultat av påvirkning fra og samspill mellom naturlige og/ eller menneskelige faktorer (www.regjeringen.no/).

Forståelsen vektlegger således både det naturgitte og det menneskeskapte, men også som en arena for samhandling – mellom mennesker. Dette er også utdypet i selve konvensjonen og den fremhever landskapet som en felles møteplass for mange profesjoner – og legger vekt på lokal bevisstgjøring og medvirkning. Dette åpner opp muligheten for at alle kan delta i debatten og understreker betydningen av at dette skjer - uavhengig av akademisk, etnisk, sosial eller kulturell bakgrunn. Slik skal landskapet kunne være en demokratisk ressurs for lokalsamfunnet.

Landskapet inneholder også en historisk dimensjon. Den historiske dimensjonen ved landskapet har både en materiell og immateriell side, og rommer som sådan både komponenter og aktiviteter i landskapet. Kulturminner og kulturmiljøer må i denne sammenheng bredt defineres som materielle eller immaterielle minner knyttet till landskapet - som deltagerne mener er viktige. Det er også viktig å understreke at landskapet er dynamisk, både rent konkret ved at landskapet fysisk endres, men også mentalt – ved at oppfatning og verditilskrivelse hos menneskene er ulike og endrer seg.

I løpet av de siste 20 årene er det utviklet flere metoder for landskapsanalyse og landskapskarakterisering – alle ulike metoder for å hevde landskapsinteresser i arealplanlegging. Metodene er ment som hjelpemiddel for bedre å ivareta, hevde og fremme landskapsinteresser i arealplanlegging. I plansammenheng er målet å gi myndigheter og beslutningstakere bredest mulig grunnlag for valg og avgjørelser.

I flere andre europeiske land er det utviklet metoder og gjennomført landskapsanalyse og landskapskarakteriseringer – også med særskilt fokus på integrering av kulturminneverdier (se for eksempel Clark, J., Darlington, J. & Fairclough, G.2004; Fairclough 2002; Hjort Caspersen og Nellesmann 2005;). Mange av de europeiske metodene er ekspertbaserte, gjerne med utgangspunkt i landsdekkede nasjonale verdivurderinger, og klarer i varierende grad å integrere verdier som verdsettes lokalt – både der slike verdier er sammenfallende eller divergerende fra ekspertenes. Det er følgelig en utfordring å fange opp de lokale

verdiene og lokalbefolkningens verdisyn, og innlemme dem i en vurdering av landskapet. Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning lanserte i februar 2010 en fremgangsmåte for landskapsanalyse.

NIKU utførte i 2008/2009 en lokal undersøkelse om Lista vindpark, spesielt med tanke på vurdering av de visuelle virkningene fra vindparken (Larsen og Jerpåsen 2009). Resultatene fra undersøkelsen viste bl.a. at de som ble spurt mente at den viktigste verdien på Lista var landskapet og herunder den historiske dimensjonen i landskapet. Landskap er et tema som "tilhører" mange fagfelt. Det overordnede politiske og forvaltningsmessige ansvar for landskap ligger hos Miljøverndepartementet, og i St.meld nr. 21 (2004-2005) *Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand* fastsettes ambisiøse mål for arbeidet med landskap. Målene er blant annet satt som en oppfølging og implementering av den Europeiske landskapskonvensjonen, som trådte i kraft i 2004, og som Miljøverndepartementet har ansvaret for. Den konkrete iverksettingen og implementeringen av politikken er forutsatt skal skje gjennom sektorene, slik som landsbruk, samferdsel, og offentlig forvaltning på ulike nivåer (som for eksempel Direktoratet for Naturforvaltning) - ikke minst i kommunene. Også grunneier og brukere – som står for den daglige bruk og ivaretagelse av våre omgivelser, er viktige aktører. En viktig utfordring særlig knyttet til oppfølgingen av Landskapskonvensjonen, er vektlegging av – og målsettingene om - å gi befolkningen, lokale og regionale myndigheter og andre mulighet for å medvirke i landskapspolitikken. Mange av dagens metoder for å ivareta landskapsinteressene i arealplanlegging er ekspertbaserte, og fanger i liten grad opp ulike lokale verdier knyttet til landskapet.

I tillegg til det politiske og forvaltningsmessige ansvaret favner landskap som tema over mange vitenskapelige disipliner og fagfelt, og det er mange definisjoner av hva begrepet rommer og hvordan det kan forstås. Slik begrepet oftest defineres og tas i bruk i dag, særlig i forbindelse med planlegging, er landskapets historiske dimensjon ofte svakt integrert, og dersom den er det, er det gjerne de formmessige (morforlogiske) og visuelle aspektene som vektlegges. NIKUs tidligere undersøkelse (Larsen og Jerpåsen 2009) viste at forvaltningen, både natur- og kulturminneforvaltningen, er usikker på hvordan de skal håndtere dette feltet i lys av de nye utfordringene som ligger i den Europeiske landskapskonvensjonen, blant annet fordi det er mangel på gode metoder. Dette er bakgrunnen for at NIKU har startet opp et forskningsprosjekt omkring dette temaet.

Som en del av NIKU's forskningsprosjekt om landskapskarakterisering har vi gjennomført et lokalt dialogseminar for å se hvilke muligheter og utfordringer denne metode har få fram kunnskap om lokalbefolkningens oppfatninger og verdisetning av Listalandskapet. Vår overordnede forskningsspørsmål har vært:

- Hvilke muligheter og utfordringer har denne metode i relasjon til den Europeiske landskapskonvensjonens oppfordring om økt dialog og innflytelse for lokale aktører?

Viktige spørsmål til lokalbefolkningen i denne sammenhengen har vært:

- Hva er viktige landskapsverdier for dere? Hvilke plasser er viktige for dere i Listalandskapet?
- Hvilke kulturhistoriske verdier anser dere som viktigst på Lista? Hvilke kulturhistoriske verdier knytter dere til disse plassene?
- Hva ønsker dere å utvikle og hva ønsker dere å bevare av kulturhistoriske verdier?
- Hvilke prosesser har skapt det landskapet man har på Lista i dag?
- Hvilke endringsprosesser og utviklingslinjer er aktive på Lista?
- Hvordan kan landskapet være en ressurs i utviklingen av Lista?
- Hvilke fremtidige scenarier er det mulig at Listalandskapet står overfor i 2020?

1.2 Metode

Dialogseminaret ble gjennomført på Lista Museum 7.–8. oktober 2009. På seminaret ble det benyttet en metode, eller arbeidsform, opprinnelig hentet fra arbeid med konsekvensutredninger (Adaptive Environmental Assessment and Management – AEAM, Holling 1978). Metoden er utviklet videre av Norsk institutt for naturforskning (NINA) til bruk ved bl.a. scenarioutvikling og konfliktbehandling gjennom dialog, se bl.a. Hagen m.fl. 2007, Thomassen m.fl. 2007, 2008a, b, 2009a, b, c. Metoden, brukt på Lista, baserte seg på at seminardeltakerne selv identifiserte hvilke landskaper med tilhørende kultur- og naturelementer som er viktige i Listalandskapet. Deltakerne skulle videre identifisere hvilke drivkrefter eller trusselfaktorer som kan påvirke disse verdiene og elementene og hvordan de kan virke inn. Vi har valgt å bruke denne metoden fordi den er tuftet på involvering lokale aktører i landskapskarakteriseringsprosessen, og vil være en interessant innfallsvinkel til å få belyst våre overordnede forskningsspørsmål i prosjektet som retter seg mot å utvikle kunnskap om lokal verdsetting av landskap og metoder og prosesser for utløsning av lokalt engasjement og mobilisering.

Metoden er en trinn-for-trinn prosess basert på en blanding av gruppearbeider og plenumspresentasjoner. Erfaringer gjennom 15 års bruk er at svært få av deltakerne har jobbet på denne måten før og slik sett starter alle med det samme utgangspunktet. Deltakerne vil oftest oppleve metoden i starten som lett kaotisk, men vil etter relativt kort tid finne ut at arbeidsformen er spennende og kreativ.

Figur 1. Fra innledningen, første dag. Foto: Thomas Risan NIKU.

1.3 Deltakere og gruppesammensetning

Invitasjon til seminaret ble sendt til et bredt lag av lokalbefolkningen samt til en del sentrale institusjoner og personer som har et forhold til og/eller arbeider med Listalandskapet. Tabell 1 viser deltakere og gruppesammensetning på Listaseminaret.

Tabell 1. Deltakere og gruppeinndeling på Listaseminaret om Listalandskapet 7.–8. oktober 2009.

Gruppe	Navn	Tilhørighet
1	Jarle Refsnes	Lista Bondelag
	Cecilie Askhaven	Statens landbruksforvaltning
	Kåre Rudjord	Aksjonskomiteen mot vindmøller på Lista
	Britt-Mari Langerud	Farsund kommune, enhetsleder kultur og fritid
	Kari Larsen	NIKU, gruppesekretær
2	Almar Friestad	Farsund Næringssselskap
	Beate Marie Johnsen	Aksjonskomiteen mot vindmøller på Lista
	Inge Eikeland	Vest-Agder museet Lista, Nordberg fort
	Stein A. Ytterdal ^{*)}	Farsund kommune, ordfører
	Hans Chr. Lund ^{*)}	Lister friluftsråd
	Thomas Risan	NIKU, gruppesekretær
3	Ernst Mathiassen	Grunneiere, Lista
	Sissel Klokkhammer	Klokkhammer forlag
	Ole Steffen Gusdal	Fylkesmannen i Vest-Agder, landbruksavdelingen
	Wera Grahn	NIKU, gruppesekretær
	Jørn Thomassen	NINA, seminarleder

^{*)} Deltok deler av dag 2

1.4 Trinn 1. Landskap og landskaps- og kulturelementer = fokustema (VØKer) på Lista landet

Landskapet inneholder en rekke komponenter/elementer som arter, biotoper, habitater og kulturverdier som enkeltobjekter, kulturlandskap og kulturelementer. I vurderingen av landskapet vil det være noen verdier (kultur- og landskapselementer) som vil bli framhevet som mer verdifulle enn andre avhengig av hvilke øyne som ser og hvilke formål vurderingen har. I trinn for trinn tilnærming kalles slike fokustema Verdsatte Økosystem Komponenter (VØKer), og er landskapstyper med tilhørende kultur- og landskapselementer. Verdsatt her betyr ikke at de har blitt tillagt noen økonomisk verdi, men at de er blitt vurdert som særdeles viktige og gitt prioritet i denne sammenhengen. En populærdefinisjon av en VØKer "En ressurs eller egenskap i miljøet (inkl. samfunnet) som vil gi en politiker hodepine dersom det skjer noe galt med den". Den mer opprinnelige definisjonen er (Hansson m. fl. 1990):

En VØKer definert som en ressurs eller egenskap som:

- Er viktig (ikke bare økonomisk) for mennesker lokalt, eller
I denne kategorien finner vi egenskaper fra tradisjonelle utnyttbare ressurser til menneskets oppfatning av naturen (eks. friluftsliv, jakt, fiske), og til og med verdsettingen ved at mennesker vet at en art eller et område forblir inntakt.
- har en nasjonal eller internasjonal verdi, eller
Verdien eller egenskapen til ressursen må vurderes utover det lokale perspektivet – altså at verdien må vurderes regionalt, nasjonalt eller internasjonalt. Her finner vi biotoper, habitater og arter som omfattes av internasjonale konvensjoner, nasjonalparker eller andre verneområder. Truete arter kommer også inn her (røddlistearter).
- er viktig for vurderinger av framtidssbildet (tiltaket i konsekvensutredninger) og for avbøtende tiltak dersom nåværende status endres.
Her finner vi vanlige økologiske forhold. Økosystemtilnærmingen oppfanges i dette kriteriet.

Valget av landskapstyper vil avhenge av hva slags verdier deltakerne vurderer som særdeles viktige i Listalandskapet. Valg må også sees i sammenheng med hvilke drivere (se neste trinn) som fører til trussel mot ulike verdier i landskapet.

Figur 2. Lista fyr ved fullmåne. Foto: Jørn Thomassen, NINA.

1.5 Trinn 2. Lokale/regionale og nasjonale/internasjonale drivere

Forvaltning av et landskap dreier seg i bunn og grunn om å finne balansen mellom *bruk og vern* i områder hvor det er flerbrukslandskap med viktige kultur- og naturverdier. Forståelsen av de mekanismene, eller drivere, som fører til endringer av landskapet er viktig. Like viktig er det å søke mekanismer som kan øke forståelsen og kunnskapen hos lokale myndigheter, politikere og andre lokale aktører om verdien av å ta vare på landskapets verdier lokalt og hvordan dette best kan gjøres.

Det er de lokale og regionale drivere som er av primær interesse i denne sammenhengen. Disse kan potensielt påvirkes av beslutningstakerne i den enkelte kommune eller på fylkesnivå og vil derfor kunne ha direkte effekt på landskapets kultur- og naturverdier (positivt eller negativt). Det er imidlertid vanskelig ikke å ta med drivere på et høyere nivå som på sikt kan få dramatisk innvirkning på landskapet. Klimaendringer er en av disse. For vårt formål, hvor det er snakk om vurdering av landskapet på lokalt/regionalt nivå er det altså hensiktsmessig å dele driverne inn i:

- A. Drivere som kan påvirkes lokalt/regionalt (L/R), og
- B. Drivere som vanskeligere kan påvirkes lokalt/regionalt (nasjonale/internasjonale (N/I)).

Endringer i arealbruk er antakelig viktigste lokale driver, men også bruk av naturressurser er viktig. En underliggende driver, økonomisk vekst for kommunen og enkeltpersoner bør også vurderes.

Resultatene fra Trinn 1 og 2 er oppsummert i kapittel 3, tabell 2-4.

1.6 Trinn 3. Årsak-virkning-kart

Forvaltning av natur og kulturverdier bør vurdere og søke balansen mellom bruk og vern av landskapet. **Årsak-virkning-kart** setter VØKer (trinn 1) og drivere (trinn 2) inn i en mer helhetlig sammenheng. Hensikten med årsak-virkning-kartene er bl.a. å se sammenhenger og å øke forståelsen og kunnskapen hos lokalbefolkning, lokale myndigheter og politikere om verdien av å ta vare på kultur- og naturverdier i landskapet lokalt. Årsak-virkning-kartet er kunnskapsbasert og alt fra lokal kunnskap og erfaringer til vitenskapelige kilder er viktig. Kunnskap som mangler eller er usikker kan søkes opp i etterkant av dialogseminaret, enten ved kilde- og litteratursøk eller ved innhenting av ny kunnskap (forskning, registrering, overvåking etc.).

Arbeidet med å bygge opp årsak-virkning-kartene er relativt tidkrevende, men har vist seg å være et viktig verktøy for:

- å få fram kultur- og naturelementer som ikke nødvendigvis har kommet fram i trinn 1 og 2
- å utveksle kunnskap og erfaringer mellom ulike aktører med ulike motiver og ønsker for framtida
- å forstå verdien av å ta vare på ulike landskapselementer
- å se at kultur- og naturverdier kan være en ressurs for verdiskapning
- å klargjøre mye om hva som har skapt landskapet på Lista i dag
- å identifisere de viktigste truslene mot landskapet i dag og synliggjøre endringsprosesser og utviklingslinjer som vil forme landskapet på Lista i framtida
- å redusere eventuelle konflikter omkring bruk og vern
- å kunne gi anbefalinger om videre kunnskapsinnhenting og forvaltningstiltak.

Teoretisk er det omtrent ikke grenser for hvor store og kompliserte slike årsak-virkning-kart kan være. Økosystemet og landskapet er et nettverk av arter og prosesser som griper inn i

hverandre i større eller mindre grad, og er i seg selv meget komplekst. Bildet blir ikke enklere når vi innfører menneskeskapte drivere og motiver.

Årsak-virkning-kartene skal imidlertid i betydelig grad forenkle dette bildet og være målrettet på det vi skal oppnå – synliggjøre hvilke drivere som kan virke hvordan på kultur- og naturverdier i Listalandskapet. Kartene bør derfor være enkle og inneholde de driverne og elementene som er de viktigste å ta fatt i gjennom konkrete handlinger.

Resultatene fra trinn 3 er satt opp i figur 9-15 i kapittel 3.

1.7 Trinn 4. Scenariobygging

I følge United Nations Environmental Programme (UNEP) (2002) er *scenarier* "beskrivelser av reiser til en mulig framtid. De reflekterer ulike antakelser om hvordan dagens trender vil videreføres, hvordan kritiske usikkerheter vil virke og hvordan nye faktorer vil påvirke utviklingen". Scenarier er ikke prediksjoner om framtida (som baseres på sannsynligheter), men heller en prosess som utforsker muligheter og usikkerheter på en vei mot en framtidig tilstand.

Flytkartene med forklaringer fra Trinn 3 danner et godt utgangspunkt for oppbygging av miniscenarier. I scenariobygging er det viktig å bruke såkalte usikre drivere, drivere som vi ikke er sikre på hvordan vil virke og som følgelig kan drive utviklingen i minst to klart forskjellige retninger. Disse retningene kalles utviklingsveier. Miniscenariene oppstår når to usikre drivere, hver med to klart forskjellige utviklingsveier kombineres. Slik dannes 4 ulike miniscenarier for hvert scenariokryss. Listaseminalet ble avsluttet ved at hver av gruppene utviklet 4 miniscenarier. Scenariene som ble utviklet i gruppearbeidet på Lista er ikke tatt med i sin helhet i rapporten, men hvilke drivere som ble benyttet er vist i kapittel 3.3

Figur 3. Fra Kviljo. Foto: Jørn Thomassen, NINA.

2 Listalandskapet

Lista-halvøya, som vårt prosjekt tar sitt fysiske utgangspunkt i (jf kart Figur 5), er en del av Farsund kommune i Vest-Agder. Farsund er en stor jordbrukskommune, med om lag 9500 innbyggere. Kommunesentrum er Farsund, andre tettsteder er Borhaug og Vanse.

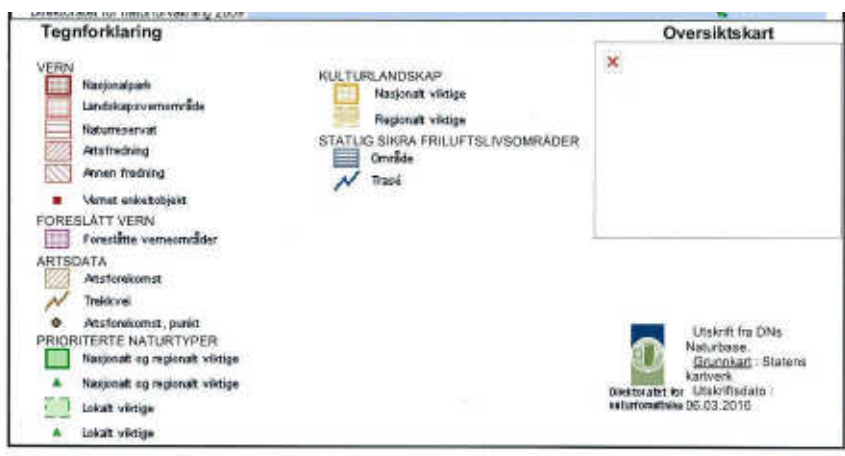
Selve Lista-landet, eller Lista-halvøya, har variert natur og kulturlandskap: fra Flat-Lista med langstrakte sandstrender i sør og rullesteins- og klippestrender mot sørvest, med et stedvis aktivt og intensivt drevet jordsbrukslandskap til heilandskapet i nordre del av Lista-landet, med kupert topografi med topper opp mot 350 moh., der smale dalganger skjærer gjennom landskapet. Lista-landet avgrenses av fjordarmen Framvaren i øst, og Listeid i nord.

Det er knyttet store nasjonale verdier til Listalandskapet, og både natur- og kulturminneinteresser er søkt ivaretatt gjennom ulikt nasjonalt lovverk. Store deler av Lista-landet er vernet etter naturvernloven, enten som landskapsvernområde, naturreservat, plante- eller fuglefredningsområde. Lista er for øvrig et av Norges mest fuglerike områder. Her finnes også inngrepsfrie naturområder (INON1 klasse 2 – dvs. mer enn 2 kilometer til moderne inngrep). Figur 5 gir en oversikt over hvilke områder på Listahalvøya som er fredet etter naturvernloven. I 2009 ble deler av Vest-Lista utpekt som et av 20 nasjonalt viktige kulturlandskap, og det pågår også arbeid i regi av Fylkemannen for å verne Framvaren som marint verneområde. Også på kulturminnesiden har det vært nasjonale insentiver for å ivareta objekter, bygninger og anlegg. Miljøverndepartementet kjøpte på 1990- tallet eiendommer på Penne for å sikre kulturminner og kulturlandskapet¹.

Figur 4. Martine Pennes hus på Vest-Lista. Foto: NIKU.

¹ Eiendommen på Penne forvaltes i dag av Vest-Agder fylkeskommune.

Figur 5. Vernete områder på Lista. Fra www.naturbase.no

Figur 6. Rullesteinsstrand. Foto: Jørn Thomassen, NINA.

Det er hevdet at kommunen har landets største tetthet av automatisk fredete kulturminner (over 100 000 registrerte). Steinalderfunn, bronsealderristninger, bygdeborger, spor etter jernaldergården og mange og rike gravfunn fra jernalderen vitner om at Lista har vært bosatt kontinuerlig fra steinalderen (Sweco Grøner 2005) Listas særpreg skapes ikke minst av et fortsatt intakt kulturlandskap, bare delvis preget av intensiv, moderne jordbruksdrift. Kulturlandskapet med lange rekker med steingarder, rydningsrøyser, gravrøyser og bosetning i fellestun er ryddet gjennom flere tusen år – noen av steingardene kan dateres til bronsealderen. Steingardene som står i dag er delvis fra tiden før utskiftningene på slutten av 1800-tallet, begynnelsen av 1900-tallet, men også fra tiden etter (Sweco Grøner 2005). Derfor har store deler av jordbrukslandskapet et småskala-preg med langstrakt smal teiginndeling. Mye av bebyggelsen er også lav og langstrakt.

Norsk institutt for skog og landskap (NIJOS) har utviklet et nasjonalt referansesystem for landskap (Puschmann 2005). Her deles Norge inn i 45 landskapsregioner basert på store likhetstrekk i landskapet. Hver region har sin særegne karakter. Lista-halvøya er delt i 2 ulike landskapsregioner, jf kart Figur 7.

En utprøving av denne regionmodellen etter kulturminnefaglige kriterier viste blant annet at:

” ...referansesystemet for landskap, på landskapsregionnivå i store trekk danner et godt utgangspunkt for en regional inndeling av kulturminner. Det vil imidlertid forutsette ytterligere analyser såfremt systemet skal ta mål av seg til å favne kulturminnetemaet, et viktig ledd i denne prosess vil blant annet være å revidere regionsbeskrivelsene. Dvs. i form av å opprette en egen kulturhistorisk ”landskapskomponent” som beskriver de enkelte regioners kulturminneforekomster og -strukturer relatert til tidsdybde.”

(Puschmann og Skar 2003).

Figur 7. Landskapsregioner Vest-Agder. Fra www.skogoglandskap.no

3 Resultater

3.1 Landskapstyper (VØKer) med tilhørende drivere på Lista

De tre gruppene hadde samme oppgave: Vurdering og valg av landskapstyper på Lista. Valget av landskapstyper vil avhenge av hva slags verdier gruppene anså som særdeles viktige i Lista-landskapet. For hver landskapstype skulle også spesielle kultur- og naturelementer identifiseres.

Valget av landskapstyper med kultur- og naturelementer må også sees i sammenheng med hvilke drivere som kan føre til trussel mot ulike verdier i landskapet. Tabell 2 oppsummerer resultatene fra hver av gruppene.

Tabell 2. Resultater fra vurderingene av landskapstyper, kultur- og naturelementer (VØKer) med tilhørende drivere for Listalandskapet (gruppe 1).

Gruppe 1		
Landskapstype (VØK)	Kultur- og naturelementer (VØK)	Drivere
1. Det mangfoldige landskapet/det komplette landskapet	Kulturelement Kontinuitet – lang historisk bruk Naturelement Innlandsvann, Slevdalsvannet	Lokal/Regional Utbygging, hytter; Endring av vannspeil (Slevdalsvannet); Bruk av flyplassen til massemonstringer; Fugletitting/fugletårn/ annen tilrettelegging
	Merknader: Helheten viktig – summen større enn enkeltelementer	
	Naturelement Kysten – fra Varnes (klippekystr) via strendene til Loshavn	Lokal/Regional Beiting; Sviing; Vindmøller
	Merknader: Kombinasjonen av natur og kultur	
	Naturelement Fra flat Lista via dyrkede områder til heiene – på kort avstand	Lokal/Regional Gjengroing; Opphør av drift; Vern som legger begrensninger; Skogsbilveier for drift av skog; Skjøtte, fjerne skog; Landbrukspolitikk; Turisme og øvrig næringsutvikling; Fritidsbruk, tilrettelegging (kyststi); Skjærgårdsparken; Infrastruktur (f.eks. bilveier, turveier); "Kulturelle forskjeller" - Lista/Farsund; Leieavtaler (jord)
Merknader: Godt utgangspunkt for formidling		
2. Det frodige landskapet	Naturelement Variert og frodig natur: Plantetyper, fugleliv	Lokal/Regional Gjengroing; Opphør av drift; Vern som legger begrensninger; Landbrukspolitikk
	Merknader: Norge i miniatyr	
	Naturelement Framvaren	
	Naturelement Myrreservat; Edelløvskog; Rødlisterarter	Lokal/Regional Mindre variasjon; Klima; Vindmøller; Skogsbilveier for drift av skog; Skjøtte, fjerne skog; Utbygging, hytter; Fritidsbruk, tilrettelegging (kyststi); Turisme og øvrig næringsutvikling; Skjærgårdsparken; Infrastruktur (ex bilveier, turveier); "Kulturelle forskjeller" Lista/Farsund; Leieavtaler (jord); Bruk av flyplassen til massemonstringer; Fugletitting/fugletårn/ annen tilrettelegging

3. Det aktive, historiske jordbrukslandskapet	Kulturelement Teigdeling; Klyngetun; Særegne bygningstyper - langhus; Huseby kongsgård; Flatlista vs knoppheiane; Drag/eid; Gamle støer; Krigsminne-landskapet; Måke- og andestiller (jakt) Naturelement Hummerfiske; Sesongfiske; Laksefiske	Lokal/Regional Vindmøller
	Merknader: Stor og tydelig menneskelig påvirkning. Stor befolkning i forhold til arealet	
	Kulturelement Kontinuitet	
	Merknader: Konfliktfylt i forhold til nye driftsmåter	
	Kulturelement Et av de eldste jordbrukslandskapene; Kulturlandskap; Mye leiejord - årskontrakter	Lokal/Regional Beite, sviing; Gjengroing; Skogsbilveier for drift av skog; Skjøtte, fjerne skog; Landbrukspolitikk; Utbygging, hytter; Fritidsbruk, tilrettelegging (kyststi); Turisme og øvrig næringsutvikling; Skjærgårdsparken; Infrastruktur (f.eks. bilveier, turveier); "Kulturelle forskjeller" Lista/Farsund; Leieavtaler (jord); Fugletitting/fugletårn/annen tilrettelegging
Merknader: Tilrettelegging, formidling; Trekk over listeid		
4. Framvaren	Kulturelement Dragene – forbindelsen over Framvaren på langs og tvers Naturelement Unikt internasjonal terskelfjord	Lokal/Regional Sykkeleruter; Turisme; Formidling; Turstier; Infrastruktur
	Kulturelement Bøensbakkane Naturelement Edelløvskog	
	Kulturelement Runeinnskrift Naturelement Fjellformasjoner	
	Naturelement Høye fjell, preg av urørthet; Fiske – sjørret, ål	
5. Strendene	Kulturelement Havner, støer; 3 tettsteder: Borhaug (m/farger); Bebyggelsesmønster (ytre og indre vei); Steingjerder/teigdeling Naturelement Sandstrender	Lokal/Regional Borhaug – pressområder; næringsvekt; Stedsutvikling; Leieavtaler (jord)
	Kulturelement Lista fyr Naturelement Klippestrender; Rullesteinsstrender	
	Kulturelement Historier om forlis; Loskunnskap; Kunnskap om fiske/sjøbruk Naturelement Fugler	Lokal/Regional Fugleforvaltning/fugletitting/fugletårn/ annen tilrettelegging; Allmennhetens tilgang; Route 8 (mellom de 3 tettstedene – ytre og indre vei); "Kulturelle forskjeller" Lista/Farsund

	Merknader: Kapertiden – upopulær historie. Vil ikke vedkjenne seg det; Amerika-landskapet: Lista er Amerika – Farsund er det ikke.
Kulturelement Loshavn	Lokal/Regional Vindsport - turisme
Kulturelement Byggeskikk – 2 etasjer hus for å kunne få utsikt Naturelement Hummerfiske; Sesongfiske; Laksefiske	Lokal/Regional Fiske – næring - havneinfrastruktur

Tabell 3. Resultater fra vurderingene av landskapstyper, kultur- og naturelementer (VØKer) med tilhørende drivere for Listalandskapet (gruppe 2).

Gruppe 2		
Landskapstype (VØK)	Kultur- og naturelementer (VØK)	Drivere
1. Terskelfjord, Framvaren, Straumen, Listeid, Briseid/Sande	Kulturelement Eid, ferdsel Naturelement Tidevannsstrøm	Lokal/Regional Ferdseil; Friluftsliv; Lønnsomhet i jordbruket; Avfolkning
	Kulturelement Eldre driftsform (styvningsskog) Naturelement Edelløvskog	Lokal/Regional Skjøtsel Nasjonal/Internasjonal Vern
	Kulturelement Særegt fangstområde Naturelement Terskelfjord; Hydrogensulfid	Lokal/Regional Vern Nasjonal/Internasjonal Klima
2. Heilandskapet	Kulturelement Lynghei Naturelement Ugjellsvassdraget	Lokal/Regional Tilførselsveier til vindmøller; Vern gjennom bruk; Skjøtsel; Husdyrhold Nasjonal/Internasjonal Nasjonale midler; Klima; Landskapskonvensjonen; Forskning/formidling
	Kulturelement Grensemarkering Naturelement Fugle- og dyreliv	Lokal/Regional Vindmøller; Jakt
	Kulturelement Bygdeborger	Lokal/Regional Vindmøller
	Kulturelement Hervoll mølle	Lokal/Regional Skjøtsel; Turisme
	Kulturelement Ferdseil	Lokal/Regional Tilførselsveier; Skjøtsel; Friluftsliv
	Kulturelement Heigarder	Lokal/Regional Skjøtsel; Avfolkning
	3. Kulturlandskapet/ jordbrukslandskapet	Kulturelement 3a. Steingjerder Naturelement Endemorene
Kulturelement 3b. Steingjerder Naturelement Endemorene		
Naturelement Myrer, torv		Nasjonal/Internasjonal Klima
Kulturelement Flyplass industri		Lokal/Regional Overgjødning

	Naturelement Biologisk mangfold	Nasjonal/Internasjonal Jordbrukspolitik
	Kulturelement Beiteland	Lokal/Regional Skjøtsel Nasjonal/Internasjonal Nasjonale føringer; Økonomiske tilskudd
	Kulturelement Planteskog (sitka)	Nasjonal/Internasjonal Klima
	Kulturelement Klyngetun	Lokal/Regional Fortetning; Byggeskikk
	Kulturelement Fornminner	Lokal/Regional Driftsformer arealbruk Nasjonal/Internasjonal Nasjonal verneideologi
	Kulturelement Lista langhus	
4. Listastrendene		
5. Våtmarker		

Tabell 4. Resultater fra vurderingene av landskapstyper, kultur- og naturelementer (VØKer) med tilhørende drivere for Listalandskapet (gruppe 3).

Gruppe 3		
Landskapstype (VØK)	Kultur- og naturelementer (VØK)	Drivere
1. Rullesteinsstrender - Materielle aspekter	Kulturelement Fornminner i form av kystrøys, båtstøer, lokale havner, båtnaust Naturelement	Lokal/Regional Havneutbygging; Fritidsutbygging; Mangel av skjøtsel og vedlikehold Nasjonal/Internasjonal Oljesøl, Ilandføring av olje
	Merknader: Rullesteinsstrender er ikke så truet	
	Måkestiller (små steinhus for å skyte måker); Anlegg for å ta hånd om tang og tare, jernstrenger som man hengte opp tangen og taren på for tørking); Stier	Lokal/Regional Myndighetenes tilskudd Nasjonal/Internasjonal Myndighetenes tilskudd
1. Rullesteinsstrender - Immaterielle aspekter	Kulturelement Historiene i landskapet (lokalitetsnamn)	Lokal/Regional Mangel på kunnskapsformidling
	Kulturelement Opplevelsen av ro; Rullesteinsstrender i kveldslys er et formidabelt syn; Formen på steinene	Lokal/Regional Planting av skog foran rullesteinsstrendene
	Kulturelement Se hva som hender når barn eller andre slektninger er ute på havet. Trygghetsfølelse å kunne se når bølgene vokser Naturelement Beitende dyr	Lokal/Regional Mangel på beitende dyr Nasjonal/Internasjonal Landbrukspolitikken
	Kulturelement Lydopplevelsen: Typiske element for Lista, steinene gnisser mot hverandre	
	Kulturelement Å kunne se langt; Se havet; Meditativt å se på vann, som beveges og endrer seg	

	Naturelement Mangfoldig flora; Rikt fugleliv	Lokal/Regional Mangel på beitende dyr Nasjonal/Internasjonal Landbrukspolitikken
	Kulturelement Rekreasjon, undervisning; Oppdragelse; Gir stolthet og gjør at andre forstår at landskapet er unikt	
2. Slettelandskap, åpen landskap. Alt som er gult på kartet, jordbrukslandskapet - <u>Materielle aspekter</u>	Kulturelement Fornminner	Nasjonal/Internasjonal Eventuelle vindmøllefelt ute i havet; Eventuell framtidig oljeboring; Myndighetenes tilskudd
	Kulturelement Kulturminner (potetkjellere, kornørk, krigsminner)	Lokal/Regional Utbygging (dispensasjon fra LNF); Mangel på skjøtsel og vedlikehold
	Kulturelement Klyngetun; Langhus	Lokal/Regional Myndighetene tilskudd
	Kulturelement Rydningrøyser og steingjerder	Lokal/Regional Mangel på jordbruk
	Kulturelement Stier	
	Kulturelement Eldre bygninger med spesiell særpreg og historie	
	Kulturelement Kulturmarker, slåtter og beitemark	
	Kulturelement Annen bebyggelse	
2. Slettelandskap, åpent landskap. Alt som er gult på kartet, jordbrukslandskapet - <u>Immaterielle aspekter:</u>	Kulturelement Historiene i landskapet	Lokal/Regional Mangel på kunnskapsformidling og formidlere
	Kulturelement At kunne se langt; Se havet; Meditativt å se på vann, som beveger seg og forandres Naturelement Beveren	Lokal/Regional Beveren kan demme opp og skape våtmark; Sitkagran; Bebyggelse; Dersom jordbruket ikke drives og dreneringen ikke vedlikeholdes vil markene forfalle og våtmark kan dannes; Fylkesmannens miljøvern avdeling og kulturminneavdeling; Bebyggelse som er for høy og for stor og som bryter landskapet
		Lokal/Regional Jordbrukets driftsformer gjør at noen fuglearter som vipe, lerce og rådyr trues, slåttmaskinen dreper hvis gresset slås når dyrene har unger (dette virker uklart og det trengs mer kunnskap. Likeså kan gjødsling og slått påvirke vegetasjonen mellom steingjerder og kantene.
	Kulturelement Gir en god følelse inni seg; Kunne se hva som skjer er en del av livet; Følge endringer og ting som skjer; Rekreasjon; Undervisning; Oppdragelse; Gir stolthet og gjør at andre forstår at landskapet er unikt	Lokal/Regional Nydyrking av mark forandrer landskapet, på en måte bra, men visse arter av dyr og planter forsvinner

3. Høg-Lista- høge områder Jølleheia, utmark	Kulturelement Kontinuerlig drift, lyngbrenning	Lokal/Regional Sittkagran, gjengroing generelt Nasjonal/Internasjonal Vindmølleparken
	Kulturelement Fornminner (bygdeborg, skålgroper) Naturelement Historisk arkiv av planter	Lokal/Regional Vindmølleparken
	Kulturelement Signalsystem varder (Bål/ild og flaggsystem for å varsle krig)	
	Kulturelement Kulturminner (Spor etter gamle boplasser f.eks. potetkjellere der familie med fem barn bodde)	
	Kulturelement Et ideallandskap som skulle kunne gjelde hele Lista, viser noe av hvordan landskapet ble brukt tidligere	Lokal/Regional Hyttebygging; Turismen kan forstyrre lokalbefolkningen hvis det blir for mye
	Kulturelement Rekreasjon; Undervisning; Oppdragelse; Gir stolthet og gjør at andre forstår at landskapet er unikt	Lokal/Regional Turismen samtidig viktig for å bevare og spre informasjon. Turismen det viktigste for å bevare landskapet
4. Sandstrender	Kulturelement Kulturminner fra 2. Verdenskrig; Åpent landskap; Historiene omkring fiske (fiske med hest og not) og vrakbergning Naturelement Spesiell flora som trives der, Blomsterland	Nasjonal/Internasjonal Oljeutslipp; Enorm båttrafikk
	Kulturelement Badestrand Naturelement Marehalm	
	Kulturelement Ren strand; Opplevelse av lyder er meditativt; Luktopplevelsen; En plass der ungdommen befinner seg; Familien og rekreasjon, blir mye brukt; Rekreasjon; Undervisning; Oppdragelse; Gir stolthet og gjør at andre forstår at landskapet er unikt	
5. Våtmarksområder	Kulturelement Torvskjæring; Oppdemningsanlegg; Rekreasjon; Undervisning; Oppdragelse; Gir stolthet og gjør at andre forstår at landskapet er unikt; Fuglesang i luften, lydopplevelse; Vårfølelse; "Å leve på Lista er å følge med i naturen; "Planter og vær"; "Som bonde er du helt avhengig av naturen, må leve med og i naturen"	Lokal/Regional Oppdyrking og drenering; Utbygging; Utslipp fra gamle miljøsynder (ved flyplassen, søppelplass som grunnvannet renner gjennom – behov for mer kunnskap om dette Nasjonal/Internasjonal Vannivå i havet

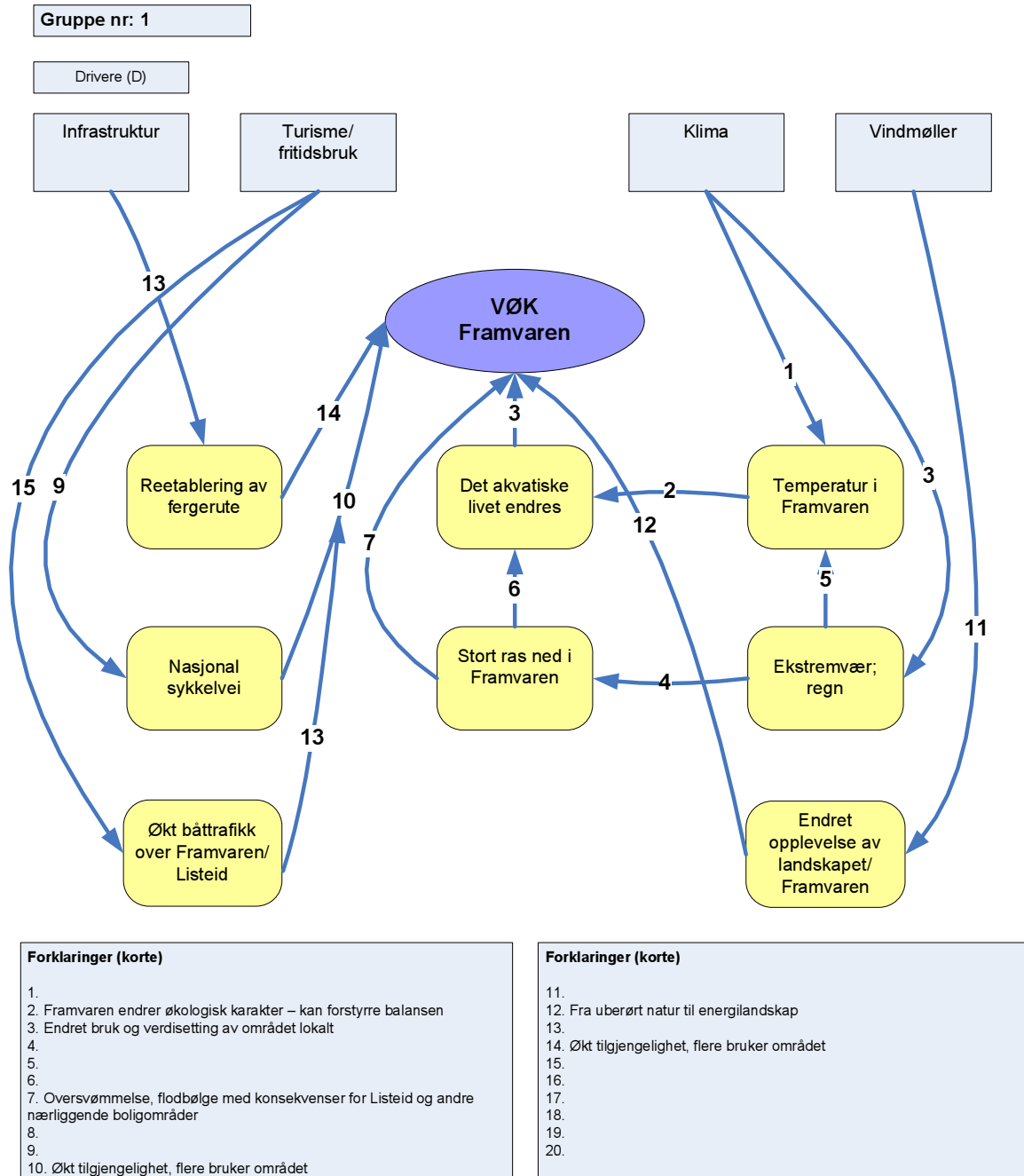
	Naturelement Flora og fauna, amfibier, insekter oppvekstområder for disse, fugl - både trekk -og stamfugler; Furasjerings-områder for fugler	
6. Fjordområder		

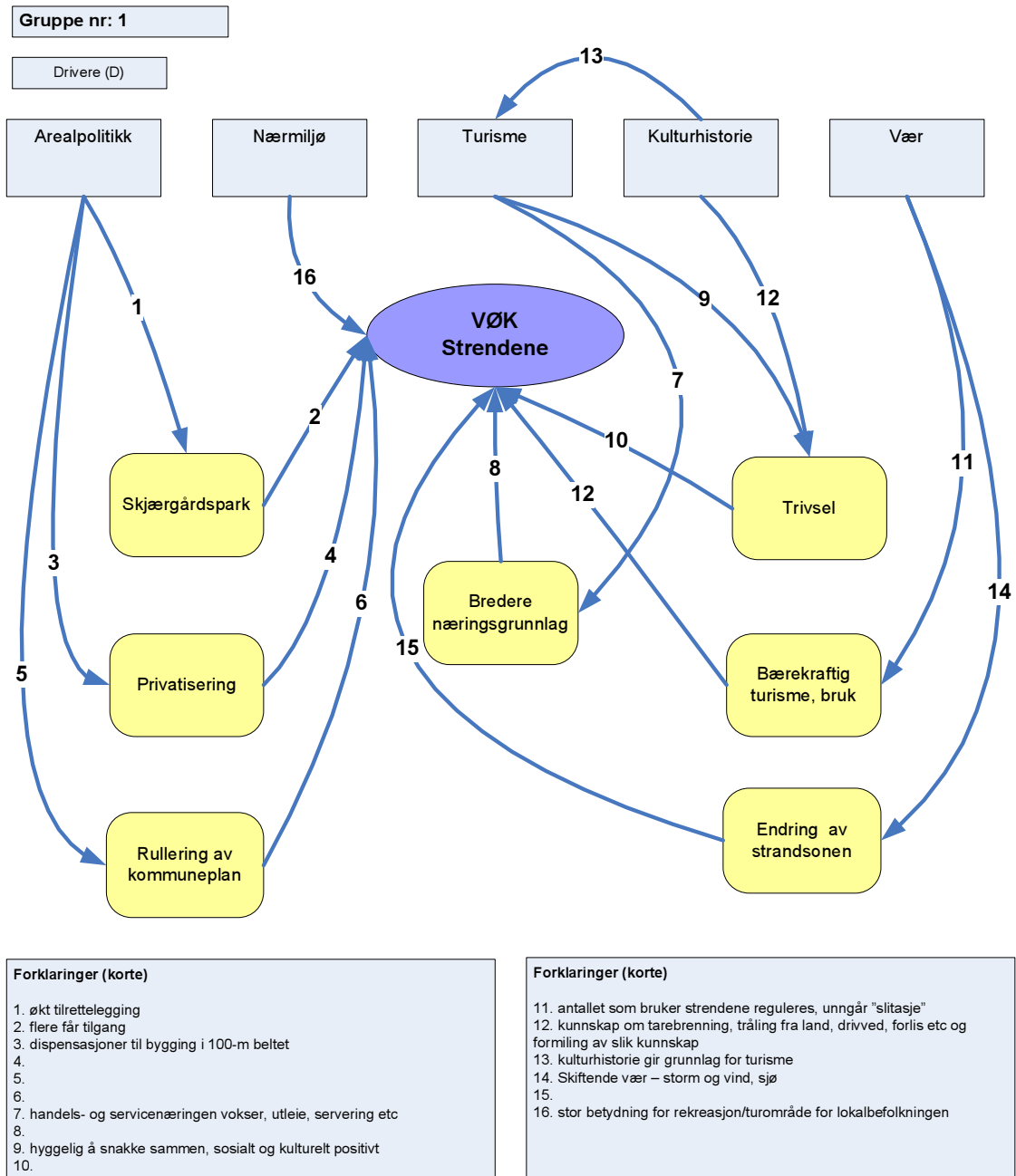
Figur 8. Iherdig jobbing med kart og VØKer. Foto: Jørn Thomassen, NINA.

3.2 Årsak-virkning-kart

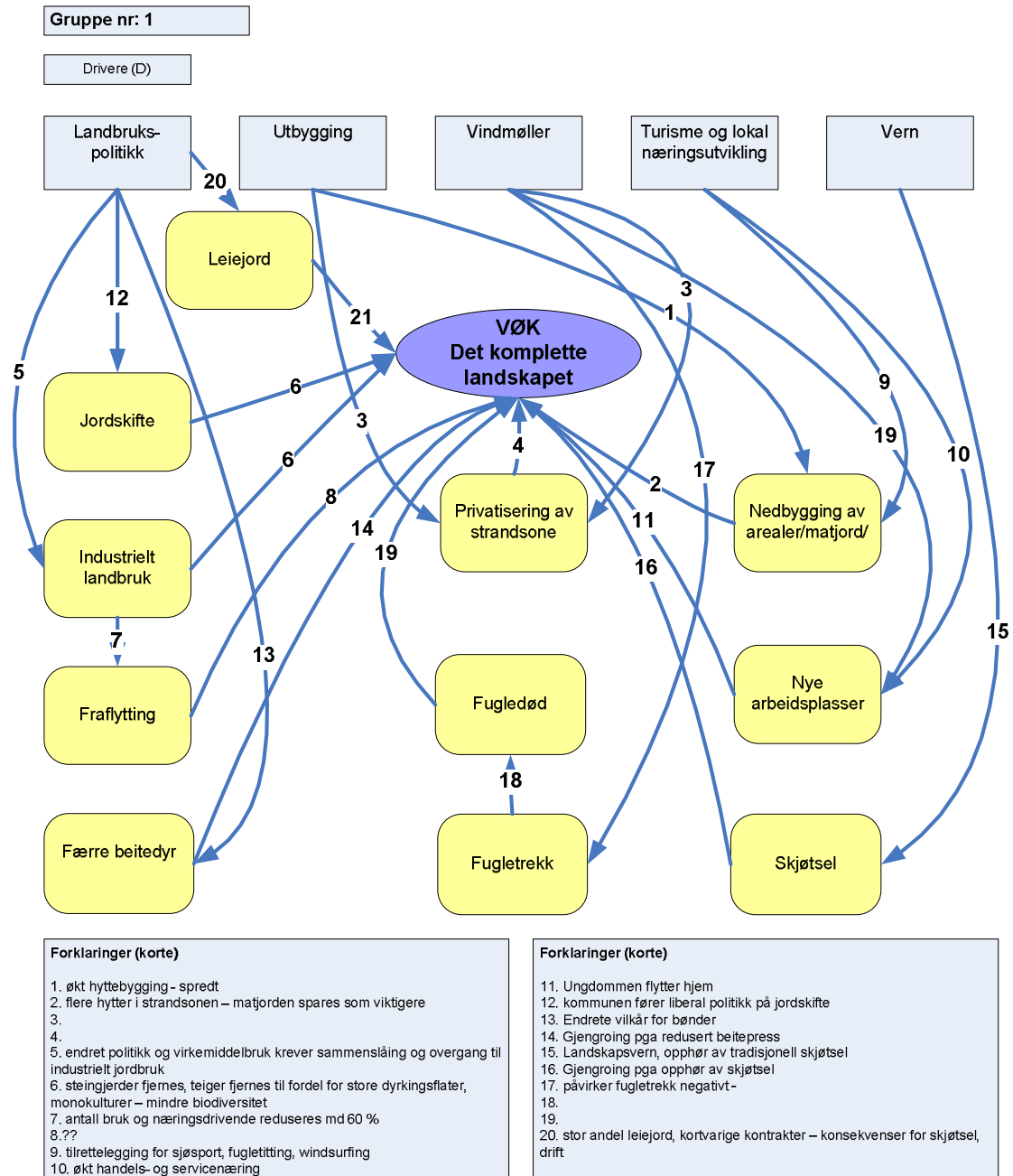
Gruppene koblet VØKer og drivere og produserte i alt 7 årsak-virkning-kart for Listalandskapet (figur 9–15).

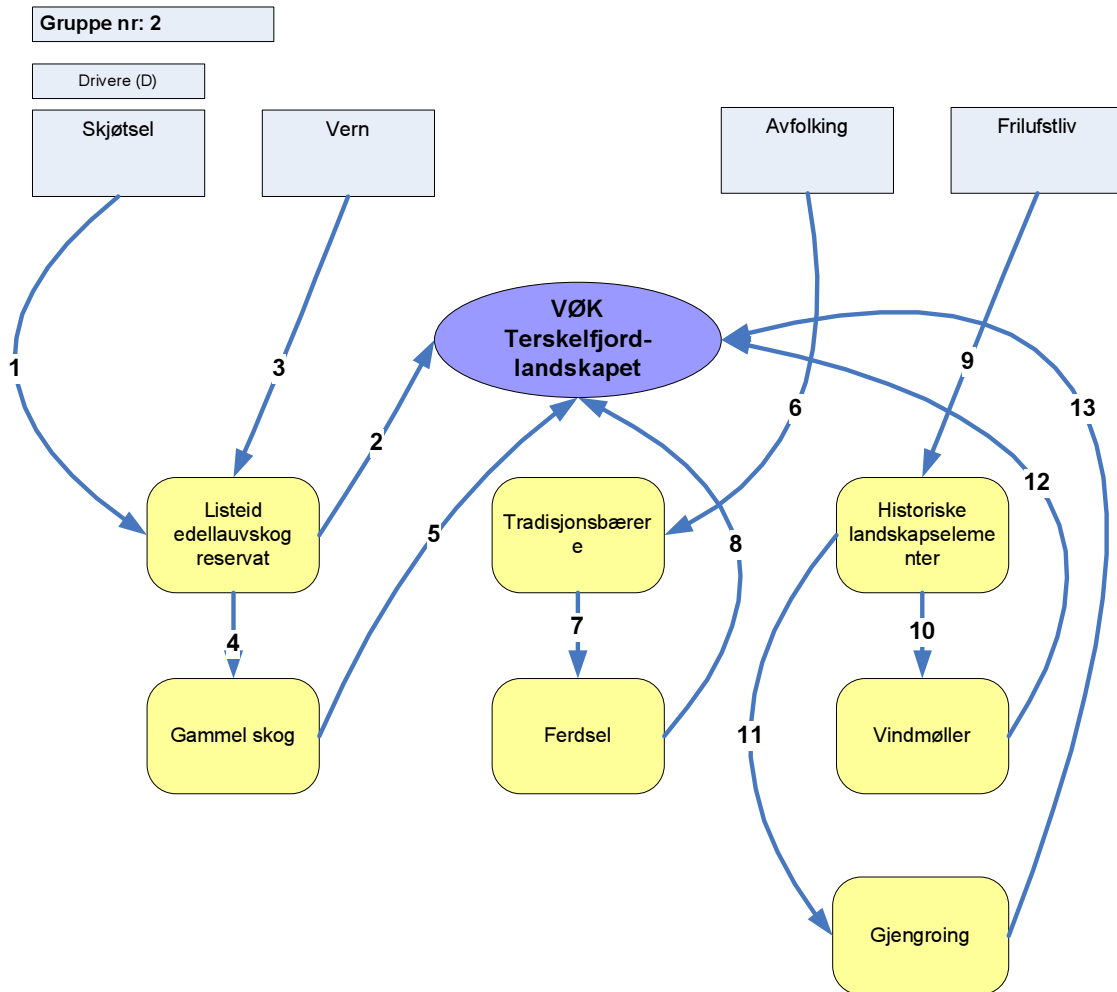
Figur 9. Årsak-virkning-kart for VØK Framvaren og driverne infrastruktur, turisme/fritidsbruk, klima, og vindmøller (gruppe 1).

Figur 10. Årsak-virkning-kart for VØK Strendene og driverne arealpolitikk, nærmiljø, turisme, kulturhistorie, og vær (gruppe 1).

Figur 11. Årsak-virkning-kart for VØK Det komplette landskapet og driverne landbrukspolitikk, utbygging, vindmøller, turisme og lokal næringsutvikling, og vern (gruppe 1).

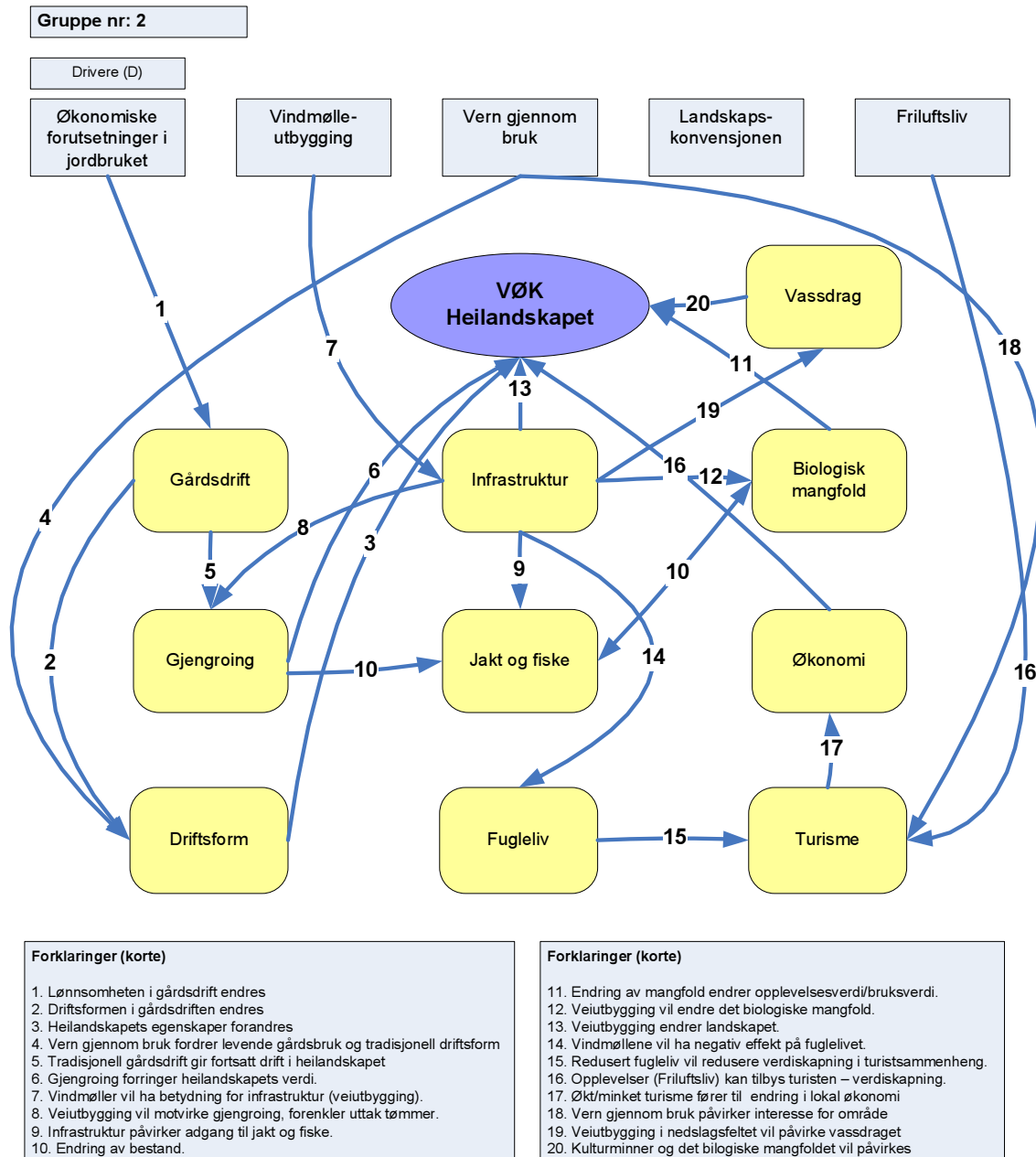
Forklaringer (korte)

1. Manglende skjøtsel av skog fører til at styvningsskogen går over til naturskog
2. Fører til mindre mangfold av kulturlandskapselementer
3. Vern fører at styvningsskogen går over til naturskog
4. Gammel skog øker det biologiske mangfoldet
5. Det biologiske mangfoldet i terskelfjordlandskapet øker
6. Avfolkning fører til kontinuitetsbrudd i tradisjonelle aktiviteter, som for eksempel båttrekk i eidet
7. Ferdseismønsteret i terskelfjorden endres. Gjennomgangstrafikk og tilgjengeligheten til områder til/fra Flekkelfjordsområdet forsvinner fra terskelfjorden.

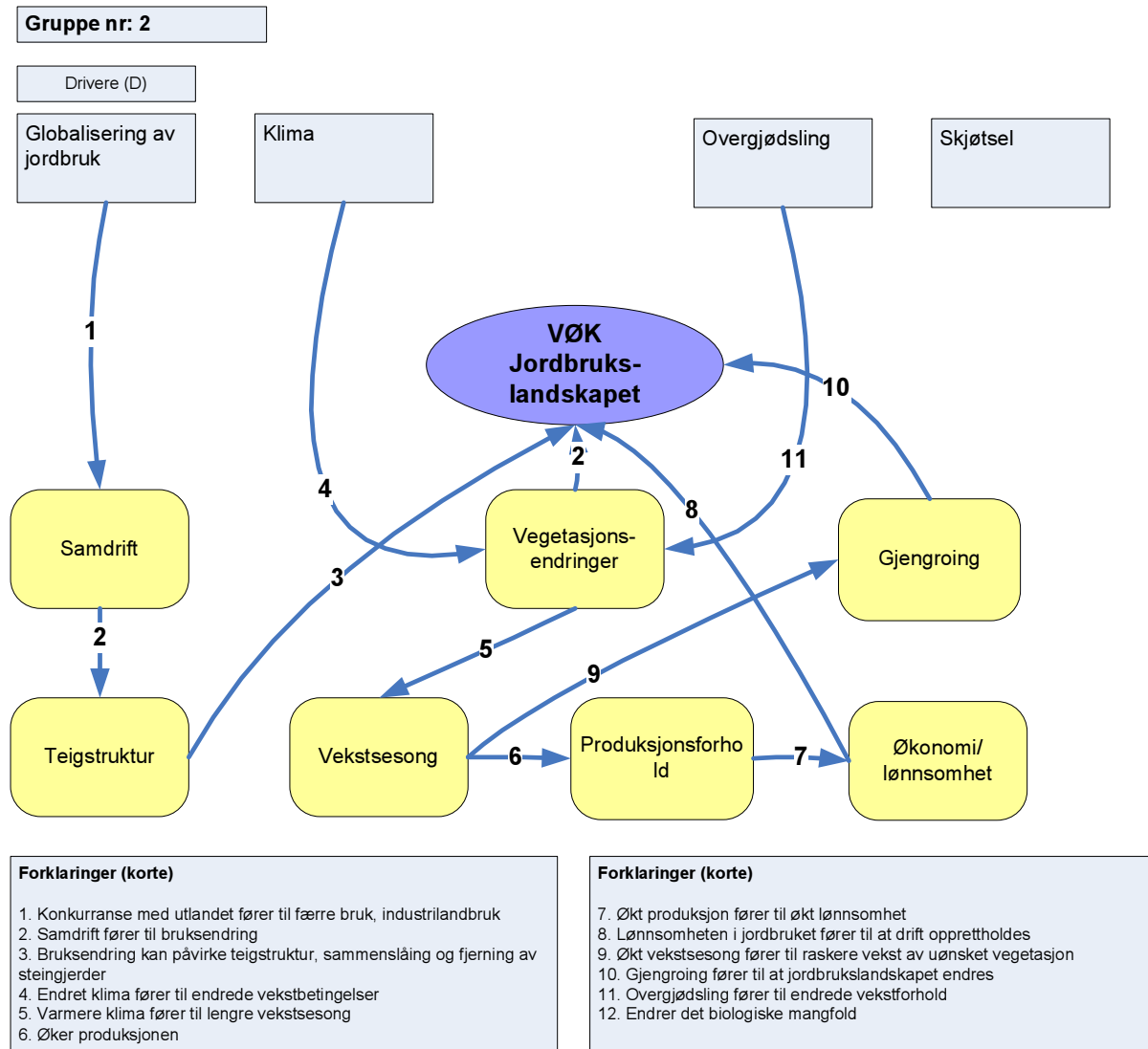
Forklaringer (korte)

8. Tilgjengeligheten til terskelfjordlandskapets kvaliteter endres
9. Interessen for friluftsliv i området påvirkes av landskapets opplevelsesmuligheter.
10. Historiske landskapselementer vil få redusert opplevelsesverdi på grunn av den visuelle påvirkning og eventuell støypåvirkning.
11. Opplevelsesverdien til de historiske landskapselementer vil påvirkes hvis gårdsdrift opphører og dyrket mark/beiter gjengror.
12. Opplevelsesverdien av terskelfjordlandskapet påvirkes
13. Opplevelsesverdien av terskelfjordlandskapet påvirkes

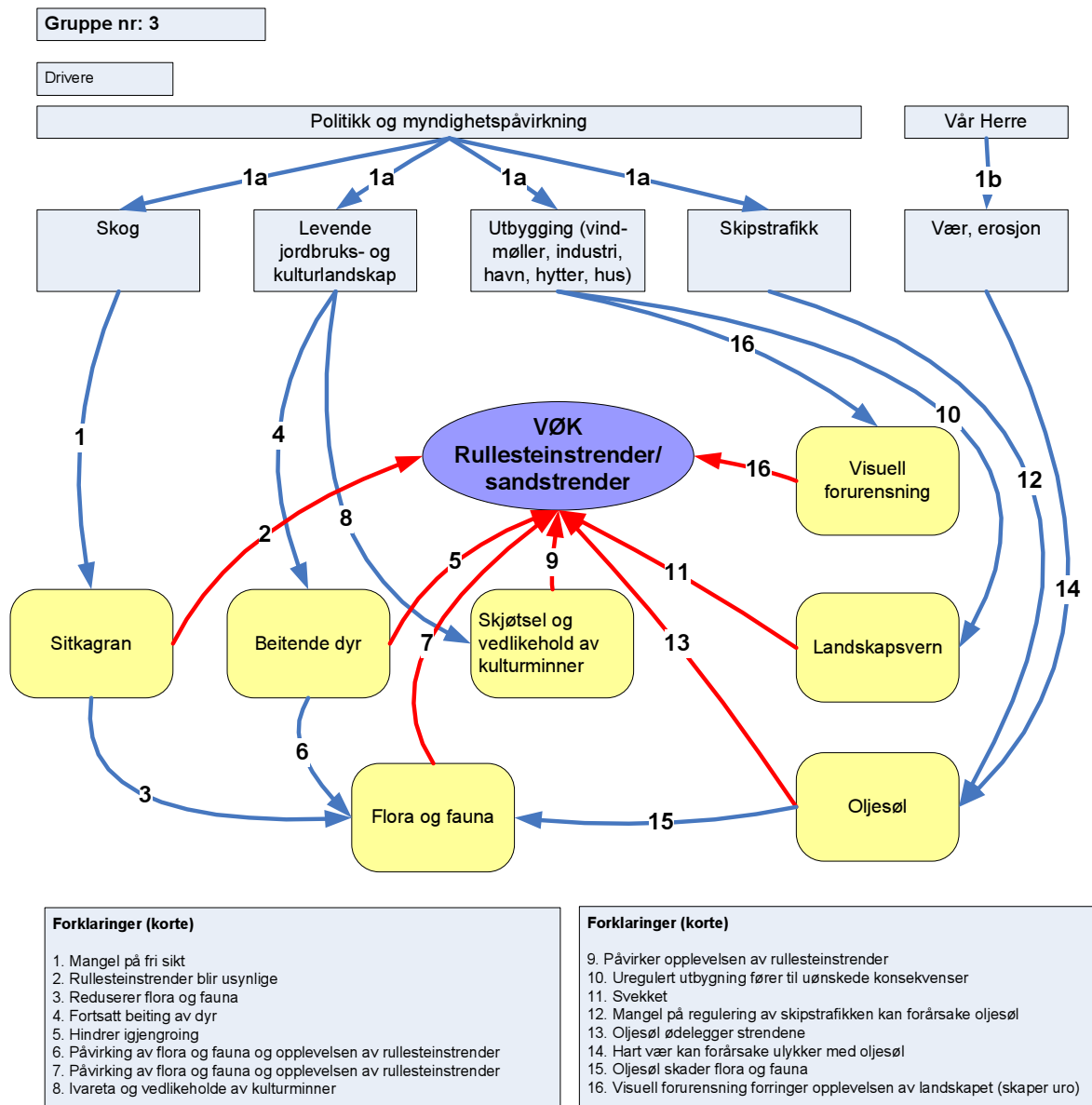
Figur 12. Årsak-virkning-kart for VØK Terskelfjordlandskapet og driverne skjøtsel, vern, avfolkning, og friluftsliv (gruppe 2).

Figur 13. Årsak-virkning-kart for VØK Heilandskapet og driverne økonomiske forutsetninger i jordbruket, vindmølleutbygging, vern gjennom bruk, landskapskonvensjonen, og friluftsliv (gruppe 2).

Figur 14. Årsak-virkning-kart for VØK Jordbrukslandskapet og driverne globalisering av jordbruk, klima, overgjødning, og skjøtsel (gruppe 2).

Figur 15. Årsak-virkning-kart for VØK Rullesteinstrender/sandstrender og driverne skog, levende jordbruks- og kulturlandskap, utbygging, skipstrafikk, og vær/erosjon (gruppe 3).

3.3 Scenarier

Med utgangspunkt i det arbeidet gruppene hadde gjennomført ble de utfordret på å lage miniscenarier for utvalgte landskaper og tilhørende usikre drivere og utviklingsveier (tabell 5).

Tabell 5. Utvalgte landskaper og tilhørende usikre drivere og utviklingsveier brukt i oppbyggingen av miniscenariene.

Gruppe	VØK	Usikker driver (UD)	Utviklingsvei A	Utviklingsvei B
1	Strandsonen	UD 1: Arealpolitikk	Restriktiv	Liberal
		UD 2: Turisme	Lite	Mye
2	Framvaren/terskelfjorden	UD 1: Befolkning	Minker	Øker
		UD 2: Friluftsliv	Lite	Mye
3	Heilandskapet	UD 1: Utbygging	Restriktiv	Liberal
		UD 2: Jordbrukspolitikk	Lavt tilskudd	Høyt tilskudd

Tidshorisonten ble satt til året 2020 og følgende tema skulle være sentrale i framtidfortellingene om Listalandskapet:

- Lokalbefolkning, personligheter
- Forvaltningsinstitusjoner som Riksantikvaren, Direktoratet for naturforvaltning og Fylkesmannen
- Kulturlandskapet
- Naturlandskapet
- Levekår
- Kommunen, ordfører

Teksten til de scenarioene som ble utviklet i gruppearbeidet på Lista er ikke gjengitt her, blant annet fordi de trenger en del formmessig bearbeidelse.

Figur 16. Konsentrert arbeid! Foto: Jørn Thomassen, NINA.

4 Konklusjoner – videreføring

Målsettingene med det større prosjektet som denne delstudien inngår i er todelt:

- utvikle kunnskap om hvordan historiske landskaper verdsettes lokalt/regionalt som basis for utvikling, og hvordan dette er knyttet til forvaltningspraksis, "storylines", identitet og verdiskaping.
- utvikle kunnskap og metoder for å integrere kulturmiljøhensyn i kommunal/regional planlegging og utvikling samt metoder og prosesser for å utløse lokal mobilisering og engasjement.

Denne rapporten tar som empirisk utgangspunkt for seg resultater fra seminaret vi hadde på Lista, spørsmål som i hovedsak berører det første punktet. På seminaret brukte deltakerne mye tid på å drøfte og definere viktige verdier i Listalandskapet. I denne konklusjon vil vi ikke gå inn i detalj på de spesifikke resultat dette gav, men vil i sluttrapporten fra prosjektet komme tilbake til hvilke verdier som ble vektlagt i en mer dyptgående kritisk, sammenlignende vurdering av tidligere analyser av Listalandskapet og forholdet mellom denne og andre metoder når det gjelder landskapskonvensjonens vektlegging av økt dialog og lokal deltakelse.

Likevel vil vi her i relasjon til det andre punktet trekke frem enkelte svakheter og styrker ved metoden og arbeidsmåten som noen av de viktige metodiske erfaringene vi gjorde på seminaret. Som forskningsspørsmål formulerte vi følgende: Hvilke muligheter og utfordringer har denne metode i relasjon til den Europeiske landskapskonvensjonens oppfordring om økt dialog og innflytelse for lokale aktører?

En av de store fordelene med metoden som vi tok i bruk på Lista er at den har et betydelig potensial til å fremme lokal medvirkning og å øke forståelsen og dialogen mellom ulike grupper. Selve prosessen blir en ny møteplass hvor en gjensidig, samfunnsmessig forståelse kan begynne å vokse frem. Den blir med andre ord et første steg til en dialog som forhåpentligvis kan fortsette i andre former etter at seminaret er avsluttet. Slik sett kan metoden også bidra til en implementering av den Europeiske landskapskonvensjonen

En annen fordel med denne metoden, er at deltakerne i stor utstrekning er delaktige i flere steg i prosessen. Ideelt sett er de delaktige i hele prosessen: fra første fase med valg av viktige elementer (tema, VØKer og driver), i analysen av hva som er viktig i dette og frem til sluttformuleringene. Her kan dog knapphet på tid medføre at prosesslederne iblant tvinges til å ta ufordelaktige avgjørelser som kan lede til at vesentlige elementer eller poenger utelates/faller bort. I dette tilfellet gjaldt det f.eks. hvilke VØKer og drivere som skulle vektlegges i gruppene. Det er ikke selvsagt at det som lå deltakerne nærmest på hjertet alltid kom fram i denne sammenheng.

I teorien har også alle en relativt likeverdig mulighet til å bli hørt, selv om det på dette punkt i praksis kan være vanskelig realiserbart. På den ene siden kan enkeltstemmer ha vansker med å nå frem, f.eks. hvis gamle, fastgrodde hierarkiske roller blant deltakerne fremtrer – gjerne når tidligere uartikulerte eller sjeldne diskuterte tema problematiseres og drøftes. De som allerede har en sterk eller tydelig stemme i samfunnet tenderer til å dominere i gruppene. Gamle feider og makthierarkier kan også gjøre at enkelte stemmer forties eller ignoreres. Dette gjør at visse aspekter ikke kommer fram, selv om de kanskje kan være viktige for mange. Slike eksisterende uformelle makthierarkier er ofte ukjente for prosesslederne i forkant og kan derfor være vanskelige å håndtere.

På den andre siden virker det som om tema eller problemstillinger som det allerede finnes en offentlig artikulert uenighet om har lett for å tre frem i en slik setting som seminaret gir. Her

skapes en arena med mulighet for at ulike syns- og standpunkter kan diskuteres og ventileres på en overveiet og moden måte der alle parter gis anledning og rom for å fremme egne argumenter og lytte til andres. Dette ble veldig tydelig på Listaseminaret når det handlet om spørsmål som det allerede var en etablert lokal debatt omkring, som f.eks. vindparketableringen.

En viktig utfordring med denne metoden er å få en representativ sammensetning av gruppene som på en rettferdig måte kan representere lokalsamfunnet med hensyn til ulike yrker, klasser, kjønn, etnisk bakgrunn, interessegrupper mm. Dersom ikke man er tilstrekkelig oppmerksom på dette ved invitasjon/utvalg av deltakere kan det oppstå en betydelig skjevhet i resultatene. I denne sammenheng er det også viktig at representanter for den offentlige forvaltningen inviteres. Metoden byr på en god mulighet for forvaltningen til å utvikle dialog og kommunikasjon med lokalsamfunnet, prosesser det både er viktig å tilrettelegge for og å ivareta.

Et annet kritisk aspekt er selve metoden som med sin klare kategoriseringer og felter tenderer å styrke gyldigheten av klart iakttakbare materielt forankrede elementer, mens mer opplevelsesmessige aspekter kan falle utenfor. Dette synes f.eks. å være tilfelle når det gjelder gruppenes årsak-virkning-kart. For mange faktorer gjør også at disse kartene blir vanskelig å lese, hvilket minsker muligheten for å nyansere fremtre. Dette siste blir også en effekt ved produksjonen av scenarioene. Her kommer ytterlighetene tydelig frem, mens nyansene går tapt. Dette kan i og for seg være en god metode for å tydeliggjøre konsekvenser av visse beslutninger, men man kan da også lett miste de mulighetene som ligger der imellom.

Figur 17. Nye aktører i Lista-landskapet. Foto: Jørn Thomassen, NINA.

Litteratur

- Clark, J., Darlington, J. & Fairclough, G. 2004: Using Historic Landscape Characterisation. English Heritage.
- Fairclough, G., Grau Moller, P. 2008: Landscape as Heritage – The Management and Protection of Landscape in Europe, a summary by the Action COST A27 LANDMARKS. Geographica Bernensia G79.
- Fairclough, G. 2002: Historic Landscape Characterisation, Template Project Design.
- Hagen, D., Bevanger, K., Hanssen F. & Thomassen, J. 2007. Dialogprosjektet "Felles politikk for fjellområdene". Kunnskapsplattform om naturinngrep, arealbruk og forstyrrelse i reinbeiteområdene i Selbu, Tydal, Røros og Holtålen kommuner. - NINA Rapport 225. 78 s. <http://www.nina.no/archive/nina/PppBasePdf/rapport/2007/225.pdf>
- Hansson, R., Prestrud, P. & Øritsland, N.A. 1990. Assessment system for the environment and industrial activities at Svalbard. Norw. Polar Research Institute, Report no. 68 – 1990. 267 pp.
- Hjorth Caspersen, O., Nellemann, V. 2005: Landskapskaraktermetoden – et compendium. Skov & Landskab.
- Holling, C.S. 1978. Adaptive environmental assessment and management. - John Wiley & Sons: Chichester- New York - Brisbane - Toronto. 1986.
- Larsen, K. og Jerpåsen, G. 2009: Visuell innvirkning på kulturminner og Kulturmiljøer. En studie med utgangspunkt i vindparkutbygging på Lista. NIKU Tema 30/2009.
- Omland, A. 2007. Lista vindkraftverk. En undersøkelse av tiltaket i forhold til kulturminner/kulturlandskap og muligheter for avbøtende tiltak. Rapport Arealplan 01/2007. NIKU Oslo.
- Puschmann, O. & Skar, B. 2003. Utprøving av NIJOS' landskapsregioner etter kulturhistoriske kriterier. NIJOS rapport 05/03: 46 s.
- Puschmann, O. 2005. Nasjonalt referansesystem for landskap - Beskrivelse av Norges 45 landskapsregioner. NIJOS rapporter 10/05: 204 s.
- Sweco Grøner 2005: Lista vindmøllepark – konsekvensutredning. Kulturminner og Kulturmiljø.
- Thomassen, J., Hagen, D., Bevanger, K. & Hanssen, F. 2007. Dialogprosjektet "Felles politikk for fjellområdene". Dialogkonferanse Valdalen Fjellhotell 14.–16. mars 2007. – NINA Rapport 255. 69 s. <http://www.nina.no/archive/nina/PppBasePdf/rapport/2007/255.pdf>
- Thomassen, J., Linnell, J., Follestad, A., Aarrestad, P.A., Jerpåsen, G., Risan, T. & Harvold, K. 2008a. Smølas framtid formes nå. Scenarioutviklingsseminar, Smøla 14.–15. mai 2008. - NINA Rapport 376. 67 s. <http://www.nina.no/archive/nina/PppBasePdf/rapport/2008/376.pdf>
- Thomassen, J., Linnell, J., Follestad, A., Bruteig, I.E., Svarstad, H., Skar, B., Risan, T. & Fageraas, K. 2008b. Vegas framtid formes nå. Scenarioutviklingsseminar, Vega 23.–24. september 2008. - NINA Rapport 399. 75 s. <http://www.nina.no/archive/nina/PppBasePdf/rapport/2008/399.pdf>
- Thomassen, J., Strand, O., Gundersen, V., Fangel, K., Næss, C., Eide, N.E., Rønningen, K., Flemsæter, F., Ydse, H., Sørensen, R. & Skorem, J. 2009a. FoU-prosjekt knyttet til villrein, ferdsel og inngrep i Snøhettaområdet. Dialogseminar på Norsk Villreinsenter Nord 22.–24. april 2009. – NINA Rapport 481. 99 s. <http://www.nina.no/archive/nina/PppBasePdf/rapport/2009/481.pdf>
- Thomassen, J., Linnell, J., Follestad, A., Aarrestad, P.A., Næss, C., Skar, B., Larsen, K., Harvold, K. & Kelman, I. 2009b. Frøyas framtid formes nå. Scenarioutviklingsseminar, Frøya 12.–13. mai 2009. - NINA Rapport 482. 73 s. <http://www.nina.no/archive/nina/PppBasePdf/rapport/2009/482.pdf>

Thomassen, J., Hagen, D., Kaltenborn, B. P. & Ladstein, J. 2009c. Biologisk mangfold som ressurs, en trinn for trinn framgangsmåte. Rapport fra biomangfoldseminar i Finnøy kommune, Rogaland, 26. mai 2009. - NINA Rapport 483. 54 s.

<http://www.nina.no/archive/nina/PppBasePdf/rapport/2009/483.pdf>

UNEP 2002. Global Environment Outlook-3: Past, present and future perspectives. Earthscan, London.

http://www.regjeringen.no/nb/dep/md/tema/planlegging_plan-og_bygningsloven/landskapskonvensjonen/om-konvensjonen.html?id=426182

Vedlegg

Vedlegg 1: Program – Lista-seminaret oktober 2009

7. oktober

Ca. tid	Innhold	Hvor	Merknader
0900 - 0915	Velkommen, presentasjon av deltakerne	Plenum	
0915 - 1000	Innledende foredrag: Sette scenen	Plenum	Landskapsverdier, kulturhistoriske verdier, prosesser som har skapt Lista landskapet, endringsprosesser og utviklingslinjer på Lista og landskapet som ressurs (NIKU).
1000 - 1030	Hva skal vi gjøre? Metodegjennomgang	Plenum	Jørn Thomassen, NINA
1030 - 1045	Kaffe, te		
1045 - 1230	TRINN 1: Landskapstyper, kultur- og naturelementer TRINN 2: Tilhørende drivere	Grupperom	Gruppearbeid 1, 3 grupper
1230 - 1315	Lunsj		
1315 - 1415	TRINN 1 & 2 fortsetter	Grupperom	Gruppearbeid 1, forts. 3 grupper
1415 - 1500	Presentasjon av gruppearbeid 1	Plenum	
1500 - 1515	Kaffe, te		
1515 - 1630	TRINN 3: Årsak-virkning-kart med forklaringer TRINN 4: Virkningshypoteser TRINN 5: Anbefalinger	Grupperom	Gruppearbeid 2, 3 grupper
1630	Slutt dag 1		

8. oktober

Ca. tid	Innhold	Hvor	Merknader
0900 - 1200	TRINN 3, 4 & 5 forts. Kaffe, te ved 1030-tiden	Grupperom	Gruppearbeid 2, forts. 3 grupper
1200 - 1245	Lunsj		
1245 - 1400	TRINN 3, 4 & 5 forts.	Grupperom	Gruppearbeid 2, forts. 3 grupper
1400 - 1530	Presentasjon av gruppearbeid 2. Dialog. Veien videre, avslutning av seminaret Kaffe, te ved 1430-tiden	Plenum	NIKU
1530	Slutt dag 2		

Vedlegg 2: Metodeinnlegg – Jørn Thomassen, NINA

15.10.2009

Verdier i Listas kulturlandskap
 en trinn-for-trinn framgangsmåte
 arbeidsseminar 7 & 8 oktober 2009

Jørn Thomassen
 Norsk institutt for naturforskning

Tentativt program

7. oktober	
C.a. tid	Innhold
0900 - 0915	Velkommen, presentasjon av deltagere
0915 - 1000	Inviterende foredrag: Siste semest
1000 - 1010	Ilva skal vi gjøre? Metodegjennomgang
1045 - 1210	Grupperbeid TRINN 1: Landskapstyper, kultur- og naturvernter; TRINN 2: Tilhørende drivere
1230 - 1315	Lunsj
1315 - 1415	Grupperbeid TRINN 1 & 2 fortsetter
1415 - 1500	Presentasjon av grupperbeid 1
1515 - 1630	Grupperbeid TRINN 3: Årsak – virkemekaniser med forklaringer; TRINN 4: Virkemekaniser; TRINN 5: Arbeidsplaner
1630	Slutt dag 1
8. oktober	
C.a. tid	Innhold
0900 - 1200	Grupperbeid TRINN 3, 4 & 5 fort...
1200 - 1245	Lunsj
1245 - 1400	Grupperbeid TRINN 3, 4 & 5 fort...
1400 - 1530	Presentasjon av grupperbeid 2. Dialog. Veien videre, avslutning av seminaret
1530	Slutt dag 2

15.10.2009

Bakteppe...

- All forvaltning fører til konflikter - i større eller mindre grad - pga ulike interesser, motiver og manglende kunnskap
- Forvaltningen av kulturverdier er ikke noe unntak
- Målet er nødvendigvis ikke å eliminere konfliktene, men å redusere dem til et nivå hvor folk kan leve sammen innenfor gjensidig aksepterte rammer
- Lokalbefolkningen må da tas med og involveres
- Deltakende prosesser, kunnskapsutveksling og dialog er et viktig verktøy for å redusere konflikter og for å oppnå bedre sameksistens mellom folk - og mellom folk, kultur og natur

15.10.2009

Bakteppe

Viktige spørsmål på seminaret:

- Hva er viktige landskapsverdier for dere?
- Hvilke kulturhistoriske verdier anser dere som viktigst på Lista?
- Hva ønsker dere å utvikle og hva ønsker dere å bevare av kulturhistoriske verdier?
- Hvilke prosesser har skapt det landskapet man har på Lista i dag?
- Hvilke endringsprosesser og utviklingslinjer er aktive på Lista?
- Hvordan kan landskapet være en ressurs i utviklingen av Lista?

15.10.2009

Seminaret

Arbeidsform (3 grupper)

- Grupperarbeid 1:
 - Landskapet og elementer i landskapet (VØKer) - *trinn 1*
 - Påvirkningsfaktorer (*Drivere*) - *trinn 2*
- Plenum: Presentasjon av gruppearbeid 1, dialog og konklusjon
- Grupperarbeid 2:
 - *Arsak - virkningskart* - *trinn 3*
 - *Virkningshypoteser* - *trinn 4*
 - *Anbefalinger* - *trinn 5*
- Plenum: Presentasjon av gruppearbeid 2, dialog og konklusjon, veien videre
- Jobber på skjerm, rapporterer på minnebrikke

Trinn 1 Landskapet (VØKer)

Oppgave

- Velg landskap og landskaps- og kulturelementer på Lista landet (fokustema - Verdsatt Økosystem Komponent - VØK):
- Arter, biotoper, habitater, naturlandskap og kulturverdier som enkeltobjekter, kulturlandskap og kulturelementer
- NIKU - eksempler!
- Noen verdier (kultur- og landskapselementer) vil framstå som viktigere enn andre avhengig av hvilke øyne som ser og hvilke formål vurderingen har
- Resultatet inn i tabell 1, venstre del

4

15.10.2009

Trinn 1 Landskapet ...

Tabell 1

Landskapstype	VØK		Driver		Meknader
	Kulturreferent	Naturreferent	Driver (V)	Driver (N)	
1.					
2.					

Trinn 2 Drivere

- Forvaltning av et landskap dreier seg i bunn og grunn om å finne balansen mellom bruk og vern i flerbrukslandskaper
- Forståelsen av de mekanismene, eller drivere, som fører til endringer av landskapet er viktig

Oppgave

- Finn fram til lokale/regionale og nasjonale/internasjonale drivere som har eller kan få stor innvirkning på Listalandskapet. Utgangspunkt i resultatene fra trinn 1 (VØKer)
- Drivere kan være av typen nydyrking, veibygging, uttak av naturressurser ... (L/R), og/eller klima, lanbrukspolitikk, forvaltning ... (N/I)
- Resultatet inn i tabell 1, høyre del

15.10.2009

Trinn 2 Drivere ...

Tabell 1

Landskaps- type	VØK		Driver		
	Kulturrelement	Naturrelement	Driver L/K	Driver N/A	Anerkjader
1.					
2.					

Trinn 3 Årsak-virkningskart

- Et årsak - virkningskart setter VØKer (trinn 1) og drivere (trinn 2) inn i en helhetlig sammenheng
- Hensikten med årsak-virkningskartene er å se sammenhenger og å øke forståelsen og kunnskapen på hva som påvirker landskapet og hvordan
- Årsak - virkningskartet er kunnskapsbasert og alt fra lokal kunnskap og erfaringer til vitenskapelige kilder er viktig

15.10.2009

Trinn 3 Årsak-virkningskart ...

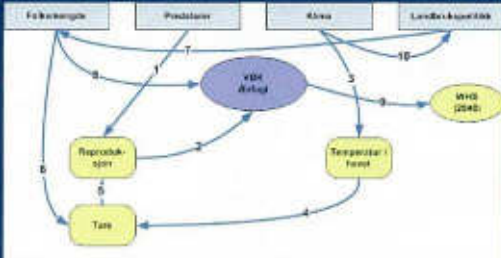
- Kunnskap som mangler eller er usikker søkes i etterkant av seminaret, enten ved kilde- og litteratursøk eller ved innhenting av ny kunnskap (forskning, overvåking etc.)

Et teoretisk eksempel fra Vega:

- For Vega er samspillet mellom mennesker, ærfugl og evær en viktig del av øysamfunnets egenart, bør bevares i en eller annen form, er viktig i en geoturisme sammenheng og var et av flere viktige kriterier for oppnåelse av verdensarvstatusen

Trinn 3 Årsak-virkningskart ...

Følbemerkninger:

1. Antall avdøde individer eller kuller, avdøde på grunn av menneskelig og/eller naturlig årsak
2. Antall voksne individer
3. Antall unger som overlever
4. Antall voksne som overlever
5. Antall voksne som dør
6. Antall voksne som dør

Ålvea:

1. Antall avdøde individer eller kuller, avdøde på grunn av menneskelig og/eller naturlig årsak
2. Antall voksne individer
3. Antall unger som overlever
4. Antall voksne som overlever
5. Antall voksne som dør
6. Antall voksne som dør

Eksempel på virkingskjetting: Grunnet kulturelle årsaker blir menneskelig aktivitet for å bevare øyens kulturlandskap. På Vega, utnyttes øyens kulturlandskap, landskapene rundt Vega øyer i utgangspunktet som et viktig opplevelsesmiddel for ærfugletur, nasjonalparksområde og ærfugleturisme. Gjennomsnittlig 100 = 7 + 6 + 9 = 21.

15.10.2009

Trinn 3 Årsak-virkningskart...

- Arbeidet med å bygge opp årsak – virkningskartene er relativt tidkrevende
- Har vist seg å være et viktig verktøy for å utveksle kunnskap og erfaringen mellom ulike aktører med ulike motiver, planer og håp for framtida
- Redskap for å identifisere de viktigste truslene mot landskapet
- Grunnlag for kunne gi anbefalinger om videre kunnskapsinnhenting og tiltak for en god forvaltning av Listalandskapet

Trinn 4 Virkningshypoteser

1. Virkningshypoteser er hypoteser eller påstander om hvordan en driver eller et sett av drivere kan påvirke landskapet (VØKene)
2. Virkningshypotesene baseres på årsak – virkningskartene med koblingsforklaringene
3. Start med virkningshypotesene der effektene på landskapet (VØKen) vurderes som størst. Husk at det kan være både positive og negative effekter
4. Vurder tidshorisonten for virkningene
5. Alle rimelig fornuftige hypoteser er mulig, holdbarheten vurderes seinere i trinn 4
6. Flere virkningshypoteser for hver VØK
7. Evaluer virkningshypotesen og plasser den i en av følgende 4 kategorier:

8

15.10.2009

Trinn 4 Virkningshypoteser ...

- A. Hypotesen antas å ikke være gyldig
- B. Hypotesen er gyldig og er allerede verifisert. Forskning for å verifisere eller forkaste hypotesen er ikke nødvendig. Undersøkelser, overvåking og/eller forvaltningstiltak kan likevel anbefales
- C. Hypotesen antas å være gyldig, men forskning, undersøkelser eller overvåking anbefales for å verifisere eller forkaste hypotesen
- D. Hypotesen kan være gyldig, men testing av hypotesen anbefales ikke av faglige, logistiske, økonomiske eller etiske grunner, eller fordi påvirkningene på landskapet antas å være minimale, eller fordi beslutningsrelevansen er svært liten

Trinn 5 Anbefalinger

- Videre kunnskapsinnhenting for en bedre forvaltning av Listalandskapet
 - a) å skaffe mer kunnskap for å finne ut om hypotesene er gyldig eller ikke (C-hypoteser)
 - b) å følge videre utvikling gjennom overvåking
 - c) å kunne sette i gang ulike forvaltningstiltak
- Vurder egnet forvaltningsnivå (lokalt, regionalt, nasjonalt). Husk på tidshorizonten
- Vurder kultur- og naturelementene som ressurs
- Vurder hvilke avveininger (trade-offs) som må gjøres
 - For å oppnå noe må kanskje andre ting forsakes
 - Skal et viktig landskap bevares blir det antakelig vanskelig med en storskala industriutbygging i samme område
 - Slike avveininger vil være viktige i de valg som gjøres på veien mot framtida

9

15.10.2009

Trinn-for-trinn: Samleskjema

Gruppe:			
VØK:	Driver:		
Virkningshypotese:	Vurdering av tidshorisont:		
Forklaring:			
Evaluering, kategori:			
Begrunnelse for kategori:			
Anbefalt forskning:			
Anbefalt overvåking og/eller registreringer og undersøkelser:			
Anbefalt avbøtende tiltak:	Eget forvaltningsnivå:		
Anbefalt andre forvaltnings tiltak:	Eget forvaltningsnivå:		
Vurdering av kultur- og naturelementene i landskapet som ressurser:			
Vurdering av avveininger (trade-offs):			
Litteratur og kildereferanser:			

Kategori: A: Mer gyldig; B: Gyldig; C: Kan være gyldig, men mer info kreves; D: Kan være gyldig, men behøver ikke videre

Seminarfilosofi

- Begrenset tid i gruppearbeidene vil vanligvis avdekke 90% (+/-) av de viktigste problemstillinger og argumentasjoner
- Vil forhåpentligvis føre til en enighet om hva deltakerne er enige - og uenige om
- Metode og arbeidsform vil "likestille" deltakerne

15.10.2009

Gruppeinndeling

Gruppe	Navn	Tilhørighet
1	Frans Arne Stylegar	Vest-Agder fylkeskommune, fylkeskonservator
1	Stein A. Ytterdal	Farsund kommune, ordfører
1	Kåre Rudjord	Aksjonskomiteen mot vindmøller på Lista
1	Harald Samuelsen	Lista ungdomslag
1	Kari Larsen	NIKU, gruppesekretær
2	Ørnulf Haraldstad	Fylkesmannen i Vest-Agder, miljøvernavdelingen
2	Britt-Mari Langerud	Farsund kommune, enhetsleder kultur og frid
2	Ernst Mathiassen	Grunneiere, Lista
2	Almar Friestad	Farsund Næringselskap
2	Thomas Risan	NIKU, gruppesekretær
3	Ole Steffen Gusdal	Fylkesmannen i Vest-Agder, landbruksavdelingen
3	Beate M. Johnsen	Aksjonskomiteen mot vindmøller på Lista
3	Hans Christian Lund	Lister Friluftsråd, leder
3	Sissel Klokkhammer	Klokkhammer forlag
3	Wera Grahn	NIKU, gruppesekretær

NIKU publikasjonsliste/Publications

pr. 12. mai 2010

Fra 2003 avslutter NIKU tidligere serier og etablerer to nye, NIKU Rapport og NIKU Tema. F.o.m. 2001 er samtlige utgivelser tilgjengelig på www.niku.no som pdf-filer.

Kontaktadresse/Publications can be bought from:

NIKU, Postboks 736 Sentrum, N-0105 Oslo

Tlf./Tel.: (+47) 23 35 50 00. Faks/Fax: (+47) 23 35 50 01

E-mail: kirsti.e.sundet@niku.no

Nye serier f.o.m. 2003

NIKU Rapport

- 1 Bergstadens Ziir; Røros kirke. Tilstand og tiltak. *Brønne, J. 2003. 97 s.*
- 2 «Intet forandrer seg så ofte som fortiden». Om krusifiksene i Ringebu stavkirke. *Stein, M., Bronken, I. A., Nyhlén, T., Strandskogen, K. og E. S. Tveit. 2003. 114 s.*
- 3 Den bemalte og forgylte kalvariegruppen fra 1100-tallet i Umes stavkirke. Konservering 2001-2003. *Frøysaker, T. 2003. 89 s.*
- 4 Samiske Kirkegårder. Registrering av automatisk freda samiske kirkegårder i Nord Troms og Finnmark. *Svestad A. og S. Barindhaug. 2003. 15 s. Utsolgt, kun som pdf-fil*
- 5 Alterskapet i Grip stavkirke. Et 1700-talls alterskap fra middelalderen. Konservering 2001-2003. *Olstad, T.M. 2003. 59 s.*
- 6 Hamar Cathedral ruin. Archaeological investigations 1996-1998. *Reed, Stan. 2005. 244 s. Utsolgt, kun som pdf-fil*
- 7 Samiske urgraver. Statusrapport med forslag til miljøovervåkingsprogram. *Myrvoll, E. R. 2005. 37 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 8 Lysekroner frå Nøstetangen glasverk. Dokumentasjon, vurdering av originalitet, sikring og konservering. *Bjørke, A. 2006. 55 s.*
- 9 Evaluering av digitale dokumentasjonssystemer for arkeologiske utgravninger. *Molaug, P.B., Petersén, A., Risan, T., 2006. 19 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 10 Kulturminneforvaltningens og planarbeidets historie på Røros. "Kulturav og verdiskaping. Økonomiske virkninger av kulturarven på Røros". Arbeidspakke 1. *Andersen, S. og Brønne, J. 2006. 89 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 11 Ikonene i St. Georgs kapell, Neiden, Sør-Varanger kommune. Kontekst, motiver, teknikk og restaurering. *Norsted, T., 2006. 71 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 12 Landskap og historie-GIS. Historisk landskapsanalyse i Vestre Slidre, Oppland. *Guttormsen, T. S., 2007. 43 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 13 Konservering av Peter Reimers' altermalerier i Valle kirke, Lindesnes kommune i Vest-Agder. *Ford, T. O. og Frøysaker T. 2007. 30 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
14. Samiske kirkegårder. Registrering av automatisk freda samiske kirkegårder i Finnmark, Troms og Nordland. *E. R. Myrvoll. 2007. 36 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 15 Kulturav som kapital. En analyse av kulturavskapitalens diversitet på Røros som et grunnlag for tenkning om verdiskaping. Delprosjekt 5 i forskerprosjektet "Verdiskaping Røros". *T. S. Guttormsen, & K. Fageraas. 2007. 105 s + vedl.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 16 Konservering av kirkeskip. Bønsnes kirke, Hole kommune i Buskerud. *Smith, H. 2007. 22 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 17 Kulturhistoriske registreringer. Porsangermoen – Halkaværri skytefelt. *Barindhaug, S., Risan, T. & Thuestad, A.E. 2007. 127 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)

- 18** Flybåren laserskanning og registrering av kulturminner i skog. Fase 2. *Risbøl, O., Gjertsen, A. K. og K. Skare. 2007. 33 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 19** Kulturminneverdier i by mellom bevaring og byutvikling. Et kunnskapsgrunnlag. *Omland, A., Berg, S. K., Mehren, A. og Eldal, J. C. 2007. 59 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 20** Lokala røster och lokala värden. En studie av Ålgårds kyrkas betydelse för icke-kyrkogångare. *Grahn, W. 2007. 30 s.* (Finnes kun som PDF-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 21** Alterskapet fra senmiddelalderen i Hadsel kirke – et alterskap attribuert til Lekagruppen. Undersøkelser og behandling av alterskapet. Oppmåling av fire skap i Lekagruppen. *Olstad, T. 2008. 83 s.*
- 22** Flybåren laserskanning og registrering av kulturminner i skog. Fase 3. *Risbøl, O., Gjertsen, A.K., og Skare, K. 2008. 43 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 23** Maleriene i Fingalshula, Gravvik i Nærøy. *Norsted, T. 2008. 101 s.* (Finnes kun som Pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 24** Samiske helligsteder. Tradisjon – registrering – forvaltning. *Myrvoll, E. R. 2008. 50 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 25** Krusifikset og madonnaskapet i Hedalen stavkirke. Undersøkelse 2006-2008. *Stein, M. og Andersen, E. 2008. 82 s.*
- 26** Før og etter. Overvåking av tilrettelagte kulturminner. *Myrvoll, E. R. og Thuestad, A. E. 2009. 128 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 27** Interseksjonella konstruksjoner och kulturminnesförvaltning. *Grahn, W. 2009. 60 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 28** Kulturmiljøvurdering i Hammerdalen – Larvik. *Berg, S. K., Hvinden-Haug, L. J. og Larsen, K. C. 2009. 66 s + vedl.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 29** Kulturmiljøbegrepet som teoretisk/analytisk begrep og som praktisk begrep for forvaltningen? *Molaug, P. B., Sollund, M.-L. B., Sæterdal, A. 2009. 41 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 30** Visuell innvirkning på kulturminner og kulturmiljøer. En studie med utgangspunkt i vindparkutbygging på Lista. *Larsen, K. og Jerpåsen, G. 2009. 29 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 31** Evaluering av "Spesielle miljøtiltak i jordbruket" (SMIL). Freda og verneverdige bygninger og andre kulturminner og -miljøer. *Sætren, A. 2009. 72 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 32** Om retningslinjer for håndtering og forvaltning av skjelett- og gravfunn fra nyere tid. Rapport til Riksantikvaren. *Sellevold, B. 2009. 49 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 33** I pilegrimenes fotefar. Pilegrimsleden som verdiskapingsprosjekt. *Berg, S. K., Nesbakken, A. 2009. 66 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 34** Godt fungerende bevaringsområder. *Nyseth, T.; Sognnæs, J. 2009. 124 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 35** Kulturminneforvaltningens kunnskapsbehov 2005-2009. *Larsen, K.C., Myrvoll, M. og Fløisand, I. 2009. 124 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 36** Nasjonalt resultatmål 3 for kulturminnevernet. En undersøkelse av status og mulighet for måloppnåelse i 2020. *Sætren, Anne. 2010. 79 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 37** Etablering av sentre for verdensarven. Marit Myrvoll. 2010. 27 s. (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 38** Tilbygning og påbygning av verneverdige bygninger – Kulturminnevern og tilpasning. *Lars Jacob Hvinden-Haug og Elisabeth Andersen. 2010. 59 s.* (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)

NIKU Tema

- 1** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Eidskog kommune, Hedmark 2002. *Sollund, M.-L. B. 2003. 20 s.*

- 2 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Saltdal kommune, Nordland 2002. *Barindhaug, S. og Holm-Olsen, I. M.* 2003. 22 s.
- 3 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Sandnes kommune, Rogaland 2002. *Haavaldsen, P.* 2003. 16 s.
- 4 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Skjåk kommune, Oppland 2002. *Binns, K. S.* 2003. 22 s.
- 5 NIKU strategiske instituttprogram 2001-2006. Verneideologi. NIKU-seminar 4. februar og 25. april 2002. *Seip, E. (red.)* 2003. 77 s.
- 6 Bevaring av samlingane ved fem statlege museer. Undersøkingar utført for Riksrevisjonen. *Bjørke, A.* 2003. 95 s.
- 7 På vandring i fortiden. Mennesker og landskap i Gråfjell gjennom 10 000 år. *Amundsen, H. R., Risbøl, O. & K. Skare (red.)* 2003. 112 s. **Utsolgt, kun pdf-fil**
- 8 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Bømlo kommune, Hordaland, 2003. *Binns, K.S.* 2004. 20 s.
- 9 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Horten kommune, Vestfold, 2003. *Sollund, M.-L. B.* 2004. 17 s.
- 10 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Lillesand kommune, Aust-Agder, 2003. *Sollund, M.-L. B.* 2004. 20 s.
- 11 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Sortland kommune, Nordland, 2003. *Holm-Olsen, I. M.* 2004. 17 s.
- 12 Landskap under press – Urbanisering og kulturminnevern. En studie med eksempler fra Nannestad og Stavanger. *Swensen, G, Jerpåsen, G, Skogheim, R., Saglie, I-L, Guttormsen, T. S.* 2004. 95 s.
- 13 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Sarpsborg kommune, Østfold, 2004. *Sollund, M.-L. B.* 2005. 29 s.
- 14 Fra vernesone til risikosone. Studier i middelalderbyene Bergen og Tønsbergs randsoner. *Nordeide, S. Walaker (red.)* 2005. 76 s.
- 15 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Skien kommune, Telemark 2005. *Sollund, M.-L. B.* 2006. 24 s.
- 16 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Grong kommune, Nord-Trøndelag 2005. *Sollund, M.-L. B.* 2006. 26 s.
- 17 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Tromsø kommune, Troms 2005. *Holm-Olsen, I. M.* 2006. 22 s.
- 18 Kultur – minner og miljøer. Strategiske instituttprogrammer 2001-2005. *Red. Egenberg I. M., Skar B. og Swensen, G.* 2006. 354 s.
- 19 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Fræna kommune, Møre og Romsdal, 2006. *Sollund, M.-L. B.* 2007. 19 s.
- 20 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Nord-Aurdal kommune, Oppland, 2006. *Sollund, M.-L. B.* 2007. 21 s.
- 21 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Eidskog kommune, Hedmark 2007. *Sollund, M.-L. B.* 2008. 20 s.
- 22 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Sandnes kommune, Rogaland 2007. *Sollund, M.-L. B.* 2008. 20 s.
- 23 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Saltdal kommune, Nordland 2007. *Thuestad, A. E.* 2008. 20 s.
- 24 Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Skjåk kommune, Oppland, 2006. *Thuestad, A. E.* 2008. 21 s.

- 25** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Guovdageainnu suohkan / Kautokeino kommune, Finnmark 2006. *Holm-Olsen, I. M. og Thuestad, A. E.* 2008. 19 s.
- 26** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Lillesand kommune, Aust-Agder 2008. *Sollund, M.-L. B.* 2009. 21 s.
- 27** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Bømlo kommune, Hordaland 2008. *Sollund, M.-L. B.* 2009. 21 s.
- 28** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Horten kommune, Vestfold 2008. *Sollund, M.-L. B.* 2009. 17 s.
- 29** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Sortland kommune, Nordland 2008. *Thuestad, A.E.* 2009. 20 s.
- 30** Kulturarv og stedsidentitet. Prosjektsammendrag. *Swensen, G (red.)*. 2009. 9 s. (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 31** Kulturarv og stedsidentitet. Kulturmiljø i kryssilden mellom bevaring og utvikling. *Swensen, G, Larsen, K.C., Molaug, P.M. og Sognnæs, J.* 2009. 85 s. (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)
- 32** Fortidens minner i dagens landskap. Status for automatisk fredete kulturminner i Sarpsborg kommune, Østfold 2009. *Sollund, M.-L. B.* 2010. 25 s.
- 33** Fragmentert eller representativ? Konstruksjonen av kulturminneverdier langs Akerselva i Oslo. *Grahn, W., Berg, S.K., Larsen, K.C.* 2010. 65 s. (Finnes kun som pdf-fil på nettet. Utskrift kan bestilles hos NIKU.)

Annet

Kulturminner – en ressurs i tiden (Jubileumsbok – NIKU 10 år). *Red. C.Paludan-Müller & G Gundhus, G* 2005. 184 s.